

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін

Стефанчук Степан Степанович

**ВПЛИВ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ НА СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ДЕРЖАВИ**

освітньо-професійна програма – Фінанси, банківська справа та страхування

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи
ФМСчм-21
Стефанчук С.С.

Науковий керівник:
К.е.н., доцент Кульчицька Н.Є.

Чортків – ЗУНУ
2023

ЗМІСТ

Вступ

РОЗДІЛ 1.ТЕОРЕТИЧНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1.Бюджетна політика держави: зміст та економічна сутність

1.2. Формування бюджетної політики в напрямі забезпечення регіонального розвитку

Висновки до розділу 1

РОЗДІЛ 2.РЕАЛІЗАЦІЯ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

2.1. Оцінка результативності бюджетної політики України

2.2. Вплив бюджетної політики на соціально-економічні результати держави

Висновки до розділу 2

РОЗДІЛ 3.ПРІОРИТЕТИ РЕАЛІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

3.1. Міжнародний досвід здійснення бюджетної політики для України

3.2. Пріоритети покращення бюджетної політики України з урахуванням існуючих факторів

Висновки до розділу 3

Висновки

Список використаних джерел

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1. Бюджетна політика держави: зміст та економічна сутність

Бюджетна політика відіграє значущу роль у сприянні економічним процесам через направлення бюджетних ресурсів на модернізацію та інноваційне оновлення економіки. Розвиток суспільних відносин вимагає узгодженості та адаптивності регулятивних заходів бюджетної політики до внутрішніх та зовнішніх змін у економічному середовищі. Важливо своєчасно та обдумано оцінювати вплив бюджетної політики на макроекономічну стабільність та рівень економічного зростання. Бюджетна політика повинна бути узгодженою із стратегічними цілями соціально-економічних перетворень та спрямовуватися на створення належних умов для поглиблення взаємодії держави і суспільства та підвищення рівня добробуту громадян.

Серед важливих досліджень у цій області зазначаються праці Дж. Кейнса, який відзначав великий вплив бюджетної політики на сукупний попит та виробництво в складних економічних умовах. Проте, важливо чітко обґрунтовувати роль органів державної влади у забезпеченні ефективності виконання цих заходів.[56].

Дослідження бюджетної політики включає роботи вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як Т. Канєва, Л. Лисяка, І. Лук'яненка, А. Мазаракі, В. Макогона, М. Пасічного, В. Федосова, І. Чугунова. Вони визначають сутність бюджетної політики як сукупності взаємозалежностей та взаємовпливів економічних, правових, політичних та інституційних компонентів бюджетного простору та інституційного середовища суспільства. Визначення бюджетної політики може варіюватися від розуміння її як діяльності органів державної та місцевої влади з формування та регулювання державного бюджету до розгляду її як сукупності заходів, спрямованих на забезпечення повної зайнятості та виробництва не інфляційного ВВП. Зазначені дефініції можуть обмежувати розуміння різноманітності та складності бюджетної політики. [17]

У вузькому розумінні, вивчена категорія вказує на політику формування та регулювання державного бюджету країни. У широкому контексті вона розглядається як комплекс заходів уряду, спрямованих на забезпечення повної зайнятості та виробництва не інфляційного ВВП. Це включає в себе зміни у державних видатках, системі оподаткування та підходах до формування державного бюджету в цілому. Крім того, в рамках цього розуміння, бюджетна політика описує також маніпуляції з державними видатками та доходами з метою впливу на економічний розвиток суспільства. [16, с. 8].

Автори, які вважають, що бюджетна політика - це діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, пропонують легку та зрозумілу для сприйняття концепцію. В їхньому розумінні бюджетна політика включає в себе формування відповідного бюджету країни, балансування, розподіл та перерозподіл бюджетних ресурсів, а також забезпечення всебічного контролю за їх використанням.

Аналогічну точку зору висловлює С. Булгакова, яка визначає бюджетну політику як діяльність держави, включаючи органи державної влади та місцевого самоврядування, у контексті регулювання бюджетного процесу, управління бюджетним дефіцитом та використання бюджетної системи для реалізації завдань економічної політики країни.[45, с. 93].

Однією з широко поширених концепцій розуміння бюджетної політики є визначення, запропоноване О. Василюком та К. Павлюк. Згідно з цією концепцією, бюджетна політика розглядається як сукупність заходів, які здійснює держава для організації та використання фінансів з метою забезпечення економічного і соціального розвитку. [3, с. 53].

В цьому ж контексті В. Дем'янишин тлумачить зазначену дефініцію, стверджуючи, що бюджетна політика "полягає у розробці основних напрямів використання бюджету відповідно до засад соціально-економічного розвитку суспільства; у процесі такої розробки держава визначає конкретні форми, методи і види організації бюджетних відносин." [6, с. 9].

Згідно з іншим підходом, бюджетна політика розглядається як суспільно-економічні відносини між людьми у процесі розподілу та перерозподілу ВВП, формування, розподілу та споживання суспільних благ і послуг, а також регулювання соціальних і економічних процесів. [18, с. 34].

Позиція І. Плужнікова, схожа на попередні розуміння бюджетної політики, визначає її як системну сукупність пріоритетів, наукових підходів і конкретних заходів для цілеспрямованої діяльності держави. Згідно з цією позицією, бюджетна політика є інструментом регулювання бюджетного процесу та використання бюджетної системи для досягнення економічних та соціальних завдань країни. Такий підхід підкреслює стратегічний характер бюджетної політики, орієнтований на досягнення національних інтересів та розвиток суспільства. [12, с. 177].

Поняття "бюджетна політика" використовується в галузевому законодавстві, зокрема, в Бюджетному кодексі України. У зазначеному кодексі власне тлумачення цього терміну, на жаль, не наведено. Також використання цього терміну зафіксоване в підзаконних нормативно-правових актах, зокрема, в розпорядженнях Кабінету міністрів України, наказах відповідних відомств, наприклад, «Про бюджетну політику Міністерства оборони України на 2022 рік» [28], «Про схвалення проекту Основних напрямів бюджетної політики на 2018-2020 роки» [31] тощо.

Так, визначення бюджетної політики в ст. 10 Господарського кодексу України свідчить про її ключову роль як одного з основних напрямів економічної політики держави. Згідно з цим визначенням, бюджетна політика спрямована на оптимізацію та раціоналізацію формування доходів і використання державних фінансових ресурсів, підвищення ефективності державних інвестицій у економіку, узгодження загальнодержавних і місцевих інтересів у сфері міжбюджетних відносин, регулювання державного боргу та забезпечення соціальної справедливості при перерозподілі національного доходу. Це визначення встановлює широкий спектр завдань та цілей, які бюджетна політика

повинна враховувати для досягнення сталого розвитку економіки та соціальної справедливості в країні. [5].

Вказані умови, які держава повинна дотримуватись при формуванні бюджетної політики, демонструють комплексний підхід та врахування різноманітних аспектів в умовах специфічних ситуацій. Розгляньмо їх детальніше:

- Врахування особливостей суспільства в конкретний період- врахування збройної агресії з боку російської федерації свідчить про необхідність адаптації бюджетної політики до умов конфлікту та забезпечення національної безпеки.

- Врахування економічних законів та деструктивного впливу війни- дотримання об'єктивних економічних законів, вивчення їх взаємозв'язку з військовим конфліктом та здатність адаптувати бюджет до деструктивних впливів війни.

- Вивчення досвіду господарського та бюджетного розвитку- засвоєння попереднього досвіду може допомогти в уникненні помилок і впровадженні ефективних рішень.

- Вивчення досвіду інших країн- аналіз успішних випадків інших країн після війни може слугувати джерелом цінних уроків для власної реабілітації та відновлення економіки.

Врахування етапу розвитку суспільства та обстановки - адаптація бюджетної політики до конкретного етапу розвитку і внутрішньої/міжнародної обстановки для оптимального управління ресурсами та розвитку.

Додержання комплексного підходу- в рахування взаємодії бюджетної політики з іншими аспектами управління, такими як ціноутворення, кредитування та заробітна плата, для забезпечення комплексної та збалансованої стратегії.

Зазначені аспекти визначають важливі параметри для успішної розробки та реалізації бюджетної політики, підкреслюючи необхідність адаптації до умов

військового конфлікту та стратегічного управління ресурсами в інших галузях економіки. [7, с. 9].

Бюджетна декларація на 2022-2024 роки визначає ключові пріоритети бюджетної політики України. Розглянемо їх детальніше:

- врахування загроз військового характеру та реалізація заходів для зміцнення обороноздатності та забезпечення безпеки країни.
- зосередження на екологічних питаннях, включаючи заходи для збереження природи та зменшення впливу на довкілля.
- запровадження сучасних технологій для поліпшення адміністративних послуг та їх надання в електронному форматі для зручності громадян.
- спрямованість на розвиток сільськогосподарського сектору, підтримка сільських господарств та забезпечення продовольчої безпеки.
- заходи для забезпечення енергетичної незалежності та розвитку відновлювальних джерел енергії.
- поліпшення системи соціальної підтримки та пенсійного забезпечення, забезпечення гідності для громадян.
- розвиток та модернізація системи охорони здоров'я для надання якісних медичних послуг населенню.
- зростання якості освіти та доступ до неї для всіх шарів населення, врахування інклюзивних принципів.
- зміцнення прозорості та відкритості у фінансовому управлінні для забезпечення ефективного використання бюджетних ресурсів.

Ці пріоритети свідчать про різнобічність завдань, які визначає держава для досягнення сталого розвитку, соціальної справедливості та ефективного управління ресурсами [27].

Так, ситуація з гібридною війною та військовим конфліктом впливає на економічний стан України та вимагає особливих заходів у сфері бюджетної політики. Давайте розглянемо деякі основні аспекти цієї ситуації:

1.Збільшення бюджетного дефіциту: зменшення надходжень до бюджету та зростання витрат на потреби оборони, підтримки економіки та населення можуть спричинити збільшення бюджетного дефіциту.

2.Необхідність мобілізації ресурсів: в умовах війни держава може вживати заходів для мобілізації фінансових та інших ресурсів для потреб оборони та реагування на економічні виклики.

3.Адаптація бюджетної політики: уряд може адаптувати бюджетну політику, перерозподіляти видатки та шукати додаткові джерела фінансування, щоб забезпечити бюджетну стійкість та стабільність.

4.Підтримка економіки та населення: збільшення витрат на економічну підтримку та соціальні програми може бути важливим для збалансованого розвитку та підтримки громадян під час кризи.

5. Реформи та ефективне управління: умови військового конфлікту можуть також підкреслити необхідність ефективного управління ресурсами, а також проведення структурних реформ для забезпечення сталого економічного розвитку.Враховуючи ці виклики, важливо, щоб уряд України приймав належні рішення та використовував стратегічні підходи до формування бюджетної політики, забезпечуючи при цьому економічну стійкість та соціальну підтримку у важкі часи.

1.2. Формування бюджетної політики в напрямі забезпечення регіонального розвитку

У сучасних умовах модернізації економіки України виникає загострена потреба в пошуку ефективних механізмів, які забезпечать розвиток та підвищення рівня життя громадян. Соціально-економічний розвиток регіонів в Україні відзначається великою різноманітністю та неоднаковістю тенденцій у різних напрямках. Це свідчить про необхідність розробки специфічних стратегій для кожного регіону з урахуванням його особливостей.

Однією з ключових складових успішного розвитку є розуміння та впровадження ефективних механізмів бюджетної політики. Це передбачає не

лише розробку інструментів для стимулювання економічного зростання, але й врахування соціальних та регіональних особливостей. Впровадження нових технологій, стимулювання інновацій та підтримка підприємництва також є важливими напрямками, які можуть сприяти сталому та рівномірному розвитку усіх регіонів України. З одного боку, фінансова стратегія регіону влітається в загальний контекст державної бюджетної політики, а з іншого боку, вона стає ключовим компонентом соціально-економічної стратегії регіону. Такий підхід передбачає відповідність між цілями та пріоритетами розвитку. Умови трансформації системи місцевих фінансів в Україні ілюструють взаємозв'язок цих цілей і завдань, який можна відобразити за допомогою рисунку 1.1.

Рис.1.2. Цілі і завдання бюджетної політики на місцевому рівні в Україні

Сформульовані стратегічні й тактичні цілі і завдання бюджетної політики (рис. 1.1) з теоретичних позицій розкривають її призначення в регулюванні й стимулюванні соціально-економічних процесів на місцевому рівні. З практичних позицій запропоновані цілі і завдання бюджетної політики сприяють розробці дієвого механізму розвитку фінансового потенціалу громад.

Головною стратегічною метою бюджетної політики на рівні місцевої адміністрації є забезпечення стійкості та розвитку фінансового потенціалу регіону. Особливо важливою в цьому контексті є врахування того, що саме потенціал території стає визначальним фактором у сучасних умовах глобалізації та загострення конкуренції, визначаючи напрямок соціально-економічного розвитку. Короткотермінова мета полягає в досягненні балансу між доходами та видатками місцевих бюджетів.

Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки, так само як і Стратегія на період до 2020 року, передбачає не лише розвиток регіонів України, але й конкретно розвиток територій на трьох рівнях, враховуючи функціональні типи територій. Ці рівні включають макрорівні (гірські території Українських Карпат, узбережжя Чорного та Азовського морів, зони впливу міжнародних транспортних коридорів, прикордонні регіони, прикордонні регіони у несприятливих умовах, природно-заповідні території), мезорівні (міські агломерації) та мікрорівні (центри економічного зростання, монофункціональні міські поселення, сільські поселення у несприятливих умовах). [29].

Аналізуючи основні аспекти Стратегії на 2020–2027 рр., важливо відмітити її відповідність європейським трендам. Протягом останнього десятиліття в країнах ЄС та інших розвинених державах спостерігається зміна у цілях регіональної політики, з акценту на просторово орієнтовані заходи, спрямовані на стимулювання розвитку проблемних регіонів, до стратегії розвитку регіонів на засадах максимального використання невикористаного потенціалу. Ця стратегія спрямована на підвищення регіональної та національної конкурентоспроможності, з особливим акцентом на інновації. [25].

Одночасно для визначення напрямків формування бюджетної політики в рамках політики розвитку громад та завдань стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 рр. є доцільним аргументувати основні недоліки та стримуючі фактори системи бюджетного забезпечення розвитку громад під час виконання завдань, визначених для періоду дії Стратегії регіонального розвитку до 2020 року.

Особливістю формування та реалізації бюджетної політики цього періоду стало впровадження фінансової та адміністративної децентралізації, що створило нові умови та можливості для розвитку новостворених територіальних громад. Спостерігався перерозподіл дохідних джерел між бюджетами різних рівнів, розширення повноважень органів місцевого самоврядування щодо управління та розпорядження майном територіальних громад, зокрема землею. Створення нової системи міжбюджетного вирівнювання також забезпечило кращу мотивацію для органів місцевого самоврядування стосовно стимулювання територіального розвитку.

Усередині цього контексту не відбулася стабілізація взаємовідносин на регіональному рівні та зниження міжрегіональних і внутрішньо-регіональних нерівностей. Не відзначилося загальне підвищення якості життя населення, перехід громад до розвитку на основі сталості, інклюзивності, інноваційності та максимізації використання та росту потенціалу.

У контексті формування та впровадження бюджетної політики регіонального розвитку під час реалізації Стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року можна виділити кілька ключових проблемних аспектів:

1. Відсутність систематизованої комплексної бюджетної політики: неузгодженість умов дії стратегічних документів та планів реалізації на різних рівнях управління.

2. Фінансова незабезпеченість: недостатнє фінансування для виконання завдань, визначених стратегічними документами на різних рівнях управління; проекти регіонального розвитку, фінансування яких мало здійснюватися за рахунок коштів ДФРР, не подавалися на 82% завдань регіональних стратегій

розвитку, зокрема тих, що спрямовані на підвищення конкурентоспроможності та розвиток бізнесу.

3. Неефективність умов формування та реалізації проєктів розвитку територій: обмежена територія охоплення проєктами (понад 60% проєктів реалізуються в межах однієї територіальної громади); надмірна деталізація технічних завдань на проєкти, які фінансуються за рахунок коштів ДФРР.

4. Відсутність ефективних механізмів моніторингу та контролю: неіснуючі ефективні механізми моніторингу та контролю за формуванням та реалізацією проєктів розвитку громад, що призвело до завищення вартості планів заходів.

5. Непрогнозованість і недостатність бюджетного забезпечення: непередбачуваність та недостатність бюджетного фінансування розвитку громад.

6. Невчасність надходження бюджетних ресурсів: затримки у надходженні бюджетних ресурсів для фінансування проєктів, що негативно впливає на своєчасність виконання робіт та ускладнює взаємодію між замовниками та виконавцями.

7. Недостатній рівень кваліфікації розробників проєктів: низький рівень кваліфікації розробників проєктів, що ускладнює чітке визначення та обґрунтування очікуваних фінансових витрат на їх реалізацію [29]

Так, безумовно, одним із ключових позитивних результатів децентралізації є перерозподіл бюджетних ресурсів на користь місцевого самоврядування. Це призвело до створення фінансової бази для розвитку територій на різних рівнях: регіональному, субрегіональному та локальному.

Загалом, впровадження інтегрованого підходу до формування та реалізації бюджетної політики розвитку регіонів означає, що бюджетне фінансування здійснюється для кожної території та галузі паралельно. Це дозволяє досягати синергетичних ефектів через взаємодії у визначених напрямках. Такий підхід сприяє більш ефективному використанню ресурсів та розкриттю потенціалу кожного регіону для забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку.

1. Бюджетне забезпечення, ґрунтоване на визначенні функціональних типів територій та реалізації заходів для сприяння їх територіальній конкурентоспроможності та зайнятості, в Україні стає ключовим напрямом у контексті втілення завдань Стратегії регіонального розвитку на період 2020–2027 рр. Цей підхід здобуває популярність в останнє десятиліття, враховуючи його успішне застосування в країнах ЄС.

Орієнтація бюджетних ресурсів на розвиток конкурентних переваг функціональних типів територій передбачає мобілізацію чітко визначених ресурсів на конкретних територіях. Це, у свою чергу, надасть кожному регіону, а також територіям локального та субрегіонального рівнів, можливість використовувати свій потенціал для розвитку. Основною метою є стимулювання незадіяного потенціалу та забезпечення зростання і підвищення конкурентоспроможності кожної території, що, в свою чергу, призведе до загальної національної ефективності [51].

2. Бюджетне забезпечення розвитку проблемних громад в Україні в контексті ідентифікації їх типів базується на залученні коштів державних структурних фондів, регіональних програм розвитку та коштів місцевих бюджетів. Цей напрямок визначено окремо у зв'язку із значною нерівномірністю територіального розвитку в Україні та існуванням депресивних територій, які характеризуються низькими показниками соціально-економічного стану та неспроможністю розвивати власний потенціал і адаптуватися до нових можливостей і тенденцій.

Для ефективної системи бюджетного забезпечення розвитку проблемних громад в Україні потрібна розробка нормативно-законодавчої та адміністративної бази, що стосується підтримки громад з низьким рівнем економічного розвитку. Це передбачає системну державну фінансову підтримку. Крім того, важливо створити науково-методологічний алгоритм для ідентифікації таких громад. Це включає в себе типізацію проблемних громад в Україні, розробку методики ідентифікації проблемних територій та визначення

напрямків бюджетного забезпечення розвитку територій в контексті визначених типів.

3. Фінансування розвитку регіонів на основі принципів смарт-спеціалізації є стратегічним напрямом бюджетної політики, що передбачає спрямування бюджетних ресурсів у формі інвестицій у галузі знань з фокусом на конкретних видах діяльності з метою розвитку та посилення порівняльних переваг у вже існуючих або новостворених секторах. Перерозподіл бюджетних коштів здійснюється на підставі розроблених національних і регіональних стратегій смарт-спеціалізації (RIS 3), що представляють собою інтегровані програми економічних трансформацій, розроблені з урахуванням умов розвитку конкретного регіону. [57].

4. Фінансове забезпечення розвитку прикордонних територій у контексті транскордонного співробітництва є ключовим напрямком для стимулювання їх розвитку та формування взаємовідносин між прилеглими територіями різних країн, що сприяє процесам євроінтеграції України. Цей напрямок варто враховувати при формуванні бюджетної політики розвитку територій, особливо прикордонних, як один з ключових елементів для сприяння їхньому специфічному розвитку. Ефективним прикладом такого розвитку є програма транскордонного співробітництва "Польща – Білорусь – Україна", в рамках якої українські території отримали значні кошти на реалізацію програми порівняно з іншими ресурсами.

Важливо враховувати, що під час дії воєнного чи надзвичайного стану не розповсюджується дія регуляторного законодавства, яке встановлює місцеві податки, збори та податкові пільги. Це надає можливість оперативно реагувати на зміни ставок податків та пільг.

Також, у 2021 та 2022 роках не нараховується та не сплачується податок на нерухоме майно (окрім земельної ділянки) для об'єктів житлової нерухомості, власники яких є фізичними особами та які знаходяться на територіях, що перебувають під впливом бойових дій або тимчасово окупованих російською федерацією.

З 1 березня 2022 року по 31 грудня того ж року не буде нараховуватися та сплачуватися податок на нерухоме майно (за об'єкти нежитлової нерухомості, власність юридичних осіб), розташоване на територіях, де тривають бойові дії, або тимчасово окуповані збройними формуваннями Російської Федерації.

З 1 квітня 2022 року і до припинення воєнного чи надзвичайного стану на території України, визначені положення розділу XIV Податкового кодексу України будуть застосовуватися з особливостями. Наприклад, щодо платників єдиного податку третьої групи, серед яких можуть бути фізичні особи-підприємці та юридичні особи різних форм власності, до яких за календарний рік обсяг доходу не перевищує 10 мільярдів гривень. Це стосується всіх таких платників, незалежно від кількості працівників.

Законом також встановлено, що ставка єдиного податку для платників третьої групи, які користуються особливостями оподаткування, становить 2% від доходу. Крім того, ці платники звільняються від обов'язкового нарахування, сплати та подання податкової звітності з ПДВ за операції з постачання товарів, робіт та послуг, місце постачання яких розташоване на митній території України.

Ми бачимо, що більшість нововведень стосуються полегшення податкового навантаження на приватних підприємців та громадян, що сплачують місцеві податки і збори. З одного боку, це має позитивний ефект на розвиток соціально-економічної сфери нашої держави та доходи підприємців, що дозволяють їм та їхнім сім'ям легше долати незгоди воєнного стану. Проте, з іншого боку, ці заходи спричиняють суттєве зменшення надходжень до місцевих бюджетів з певних податків та зборів, що має негативний вплив на життєдіяльність територіальних громад, а також суттєво зменшує можливості цих громад забезпечувати дієву, ефективну та соціально спрямовану політику на місцевому рівні. Бюджетна політика розвитку територій вимагає довгострокового стратегічного бачення та гармонізації з прийняттям та виконанням стратегічних документів в країні, регіонах, територіях нижчих рівнів. Тому її розробку варто здійснювати на семирічний період, як і стратегію регіонального розвитку

Бачимо, що більшість нововведень спрямовані на полегшення податкового навантаження для приватних підприємців та громадян, які сплачують місцеві податки і збори. З одного боку, це позитивно впливає на розвиток соціально-економічної сфери держави та доходи підприємців, сприяючи їм та їхнім сім'ям легше подолати труднощі в умовах воєнного стану. Однак з іншого боку, ці заходи призводять до суттєвого зменшення надходжень до місцевих бюджетів з певних податків та зборів, що негативно впливає на функціонування територіальних громад і обмежує їхні можливості реалізації ефективної та соціально орієнтованої політики на місцевому рівні.

Бюджетна політика розвитку територій вимагає довгострокового стратегічного бачення та гармонізації з прийняттям та виконанням стратегічних документів на різних рівнях - в країні, регіонах та на територіях нижчих рівнів. Тому її розробку варто проводити на семирічний період, враховуючи особливості стратегії регіонального розвитку [50, с.10].

Така організація процесу бюджетного забезпечення розвитку територій сприяє економічній та фінансовій стабільності в країні та сприяє інвестуванню у довгострокові проекти відповідно до стратегічно визначених цілей та завдань, які відрізняються відносною нечутливістю до змін політичних обставин.

Організація процесу бюджетного забезпечення розвитку територій повинна базуватися на законодавчо визначених "неполітичних" механізмах залучення та перерозподілу фінансових ресурсів, сформованих на засадах мінімізації впливу так званого "людського фактора". З урахуванням значної кількості проєктів розвитку територій та напрямків фінансування з бюджетів, ефективна організація вимагає належного функціонування статистичної служби для надання повної та достовірної інформації при прийнятті рішень щодо розподілу коштів.

Бюджетна політика розвитку територій повинна реалізовуватися на засадах співфінансування та партнерства. Отже, важливим є правове обґрунтування залучення органами управління коштів на конкретні проєкти з

іноземних, державних, органів самоврядування чи приватних джерел у контексті бюджетного забезпечення розвитку територій.

Бюджетна політика розвитку територій вимагає довгострокового стратегічного бачення та гармонізації з прийняттям та виконанням стратегічних документів на рівні країни, регіонів і територій нижчих рівнів. Тому розробку цієї політики рекомендовано проводити на семирічний період, аналогічно стратегії регіонального розвитку.

Такий підхід до організації процесу бюджетного забезпечення розвитку територій сприятиме економічній та фінансовій стабільності в країні, а також сприятиме інвестуванню в довгострокові проекти відповідно до стратегічно визначених цілей та завдань. Ці цілі та завдання характеризуються відносною нечутливістю до змін політичних обставин [36].

Організація процесу бюджетного забезпечення розвитку територій повинна ґрунтуватися на законодавчо визначених "неполітичних" механізмах залучення та перерозподілу фінансових ресурсів, створених з урахуванням мінімізації впливу так званого "людського фактора". Така організація, враховуючи значну кількість проєктів розвитку територій та напрямків фінансування з бюджетів, потребує ефективної статистичної служби для надання повної та достовірної інформації при ухваленні рішень щодо розподілу коштів.

Бюджетна політика розвитку територій має здійснюватися на засадах співфінансування та партнерства. Тому ключовим є нормативно-правове обґрунтування залучення органів управління для бюджетного забезпечення розвитку території за рахунок коштів з іноземних джерел, державних фондів, органів самоврядування чи приватних ініціатив.

У контексті реалізації бюджетної політики розвитку громад, особливо важливим є моніторинг, оцінка та контроль втілення проєктів для забезпечення прозорості та представлення результатів платникам податків. Це передбачає розвиток та використання технічного потенціалу для адміністрування програм та співпраці з науково-дослідними установами та вищими навчальними закладами.

Отже, для ефективного адміністрування програм важливо впроваджувати комунікаційні та інформаційні системи, що включають в себе інформацію про надану допомогу проєктам, результати моніторингу та оцінки, а також пояснення для потенційних одержувачів щодо процедур отримання державної підтримки. Здійснення цих систем слід взяти за основу на державному рівні, призначаючи систему «Smart Specialisation Platform» за зразок. Ця система успішно функціонує на наднаціональному рівні в країнах Європейського Союзу та отримує підтримку від Європейської Комісії.

Висновки до розділу 1

Отже, в Україні формування бюджетної політики розвитку територіальних громад має ґрунтуватися на визначенні стратегічних пріоритетів регіонального та територіального розвитку. Основні цілі включають зниження міжрегіональних і внутрішньо-регіональних розбіжностей, поліпшення якості життя населення та перехід до сталого розвитку з акцентом на інклюзивність, інноваційність та максимальне використання потенціалу територій. У зв'язку з цим ефективна реалізація бюджетної політики вимагає системного підходу, який базується на комплексності, всеохопності, стратегічному плануванні та довгостроковому баченні. Це означає об'єднання загального функціонального та проблемно-орієнтованого визначення напрямків фінансового забезпечення для досягнення ефективності бюджетної політики розвитку територій.

РОЗДІЛ 2

РЕАЛІЗАЦІЯ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

2.1. Оцінка результативності бюджетної політики України

В умовах зростаючого ризику погіршення економічної ситуації у світі, що призводить до зменшення впливу зовнішніх факторів на економічне зростання України, бюджетна політика повинна гарантувати ефективне виконання поточних завдань при збереженні високої динаміки реформ. В цьому контексті державі слід бути готовою актуалізувати ризики згортання економіки та мати готовий набір антикризових заходів. Це дозволить оперативно вживати додаткові заходи для стабілізації ситуації, локалізації можливих проблем у системі державних фінансів та уникнення деструктивних макроекономічних тенденцій. Особливо важливо це в умовах інтеграції України до Європейського союзу. Сучасний стан бюджетної системи України сформувався під впливом ряду деструктивних зовнішніх та внутрішніх викликів, які поглибили її дисбаланси і водночас виникла необхідність у вирішенні питань ефективності бюджетної політики держави. Повномасштабний наступ призвів до руйнівних наслідків для економіки та країни в цілому, що вплинуло на виконання Державного бюджету (табл.2.1)

Таблиця 2.1

Показники виконання Державного бюджету України

2021–2022 р., млрд грн [13]

Показники	Загальний фонд		Спеціальний фонд		Разом	
	2021	2022	2021	2022	2021	2022
Доходи	313,8	365,9	43,7	46,7	357,5	412,6
Видатки	344,4	523,6	40,9	35,1	385,3	558,7
Кредитування	-0,8	-0,3	2,1	1,5	1,3	1,2
Дефіцит/профіцит	-29,7	-157,4	0,7	10,0	-29,0	-147,4

Джерело: розроблено автором на основі [9]

Високий рівень видатків у 2022 році в порівнянні з попереднім періодом є результатом повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України. За перші чотири місяці 2022 року Державний бюджет України був виконаний з дефіцитом, який значно перевищив відповідний показник попереднього року. Важливо відзначити, що запланований рівень дефіциту на січень-квітень 2022 року становив 317,1 млрд грн. [9].

Ефективне управління витратами бюджету є важливим аспектом для забезпечення раціонального використання обмежених фінансових ресурсів і досягнення максимально можливого економічного або соціального впливу. [34].

На квітень 2021 року соціальні видатки (116,5 млрд грн) та видатки на забезпечення загальнодержавних функцій (58,7 млрд грн) складали найбільшу частку в структурі видатків державного бюджету. Обслуговування житлово-комунального господарства отримало найменше фінансування – 4,8 млн грн.

У квітні 2022 року видатки Державного бюджету значно зросли порівняно з аналогічним періодом попереднього року. Найвищі обсяги були виділені на оборону (137,8 млрд грн) та соціальний захист та соціальне забезпечення (137,1 млрд грн). Фінансування видатків на житлово-комунальне господарство (5,4 млн грн) та охорону навколишнього природного середовища (1,1 млрд грн) залишилося на низькому рівні. Усі капітальні видатки були скорочені, а кошти спрямовані в резервний фонд, який зараз є основним інструментом управління.

Ефективна політика управління фінансовими ресурсами важлива для формування дохідної частини державного бюджету. Бюджет розподіляє та перерозподіляє значну частину ВВП, визначаючи виконання державних обов'язків і цілей, фінансування програм та проєктів, акумуляцію коштів бюджетів різних рівнів.

Вибір стратегії формування дохідної частини бюджету повинен ґрунтуватися на наукових підходах і відображати тенденції розвитку вітчизняної економіки. Ця стратегія повинна сприяти сталому розвитку національного виробництва, підвищенню його інноваційної активності та утриманню стійких позицій на світовому ринку. Основною метою є поліпшення інвестиційного

клімату та зовнішньоекономічних відносин для стимулювання економічного зростання та стабільності. [2, с. 105].

Так, формування дохідної частини бюджету є складним процесом, який піддається впливу різноманітних зовнішніх та внутрішніх чинників. До основних зовнішніх чинників можна віднести стан світового економічного ринку, зовнішній державний борг країни, інвестиційний клімат і міжнародне партнерство. Серед внутрішніх чинників значущими є ВВП, рівень інфляції, система оподаткування та рівень зайнятості населення. (рис. 2.1).

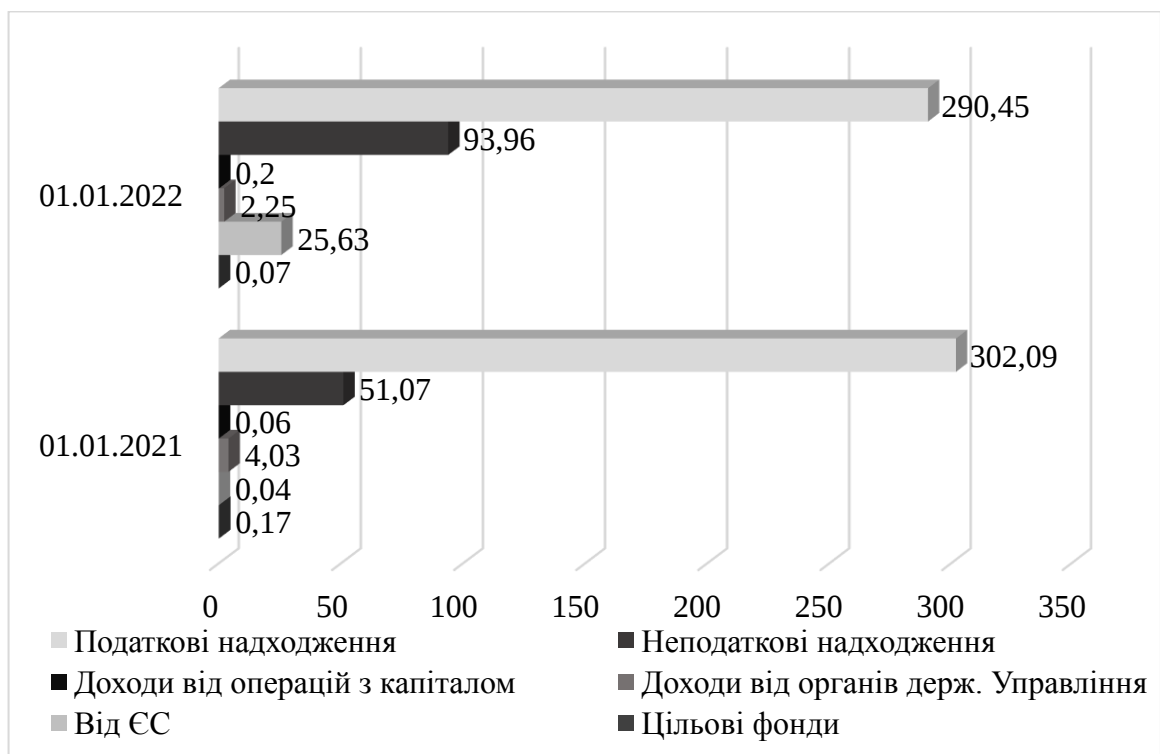

Рис. 2.1. Динаміка доходів Державного бюджету України 2021–2022 рр.

Джерело: розроблено автором на основі [9]

У квітні 2022 року найвищий обсяг надходжень до Державного бюджету України склав податкові внески, що становили 70,4%. Цей дохід був сформований завдяки таким складовим як ПДВ на суму 15,6 млрд грн, податок на доходи фізичних осіб та військовий збір на суму 9,7 млрд грн, а також податок на додану вартість з ввезених на митну територію України товарів на суму 7,9 млрд грн. За вказаний період розмір єдиного внеску на загальнообов'язкове

державне соціальне страхування до Пенсійного фонду та фондів соціального страхування склав 29,7 млрд грн. [9].

Неподаткові надходження в квітні 2022 року характеризуються значним внеском до Державного бюджету України. Зокрема, найбільшу частку складають доходи від власності та підприємницької діяльності, що досягли 56,17 млрд грн, а також власні надходження бюджетних установ, які склали 31,14 млрд грн. Значущою є інформація про те, що надходження від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій та донорських установ складають лише 6,21% у структурі доходів Державного бюджету України.

Національний банк України, у контексті воєнного стану, 24 лютого 2022 року передав до державного бюджету частину прибутку у розмірі 19 млрд грн для фінансування потреб держави. Важливим джерелом фінансування стали ринкові аукціони військових облігацій зі ставкою 11% річних, які приносили у квітні 12,9 млрд грн до Державного бюджету. Загалом, розміщення облігацій та цінних паперів на фінансування Державного бюджету набрало 143,8 млрд грн. Дані Міністерства фінансів свідчать про те, що загальний обсяг фінансової допомоги станом на початок червня 2022 року складає 411,9 млрд грн. Важливими джерелами фінансової підтримки бюджету України залишаються військові облігації, двосторонні кредити та гранти).

Додатковим значущим джерелом фінансування Державного бюджету є облігації внутрішньої державної позики (ОВДП), у тому числі військові облігації. Міністерство фінансів України успішно провело 45 аукціонів із продажу військових облігацій. Цей фінансовий інструмент стає все більш популярним серед бізнесу та населення, а кількість вкладників перевищує 89 тисяч осіб.

Банківський сектор володіє найбільшим портфелем військових ОВДП. Зазначено, що зацікавленість в цих облігаціях зростає щодня. Нерезиденти, які станом на початок червня, придбали військові облігації на суму 370.9 млн грн, свідчаючи про міжнародний інтерес до цього інвестиційного інструменту. Це

свідчить про високий рівень довіри до фінансової стійкості та перспектив розвитку України [11].

Масштабне переміщення населення значно вплинуло на фінансову обтяжливість державного і місцевих бюджетів в Україні. У цілому, витрати зведеного бюджету країни в 2022 році порівняно з 2021 роком зросли на 65%. Цей ріст відбувся в умовах суттєвого зниження податкових надходжень. Іншими словами, як доходи, так і витрати пройшли структурні зміни, які визначаються зміною пріоритетів бюджетної політики у зв'язку з повномасштабною війною на території України. Основними напрямками витрат стали видатки на національну безпеку та оборону, охорону правопорядку та судову владу.

Важливо відзначити, що завершення реформи бюджетної децентралізації в Україні призвело до значного зміцнення дохідної частини бюджетів територіальних громад. Проте, в той же час, громадам довелося стикнутися з великими фінансовими викликами, пов'язаними як з мобілізацією доходів, так і з необхідністю вирішення міграційних питань, відновлення зруйнованих інфраструктурних та житлових об'єктів, налагодження функціонування житлово-комунального господарства та багатьох інших завдань, які вказують результати опитування громад, проведеного в 2022 році [54].

У процесі активної підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та населення України загалом, ключовим аспектом стає проблема фінансової стійкості державних і місцевих бюджетів. Вторгнення, яке призвело до широкомасштабної міграції та призупинення економічної діяльності, суттєво пошкодило фінансові ресурси громад, особливо тих, що перебували у зоні воєнних подій та вторгнення – їх доходи мобілізували в два рази менше, ніж у 2021 році.

За результатами опитувань територіальних громад, які не потрапили у зону бойових дій, дві третини відзначили зменшення доходів. Особливо суттєвим стало зниження надходжень від податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) та земельного податку [54].

У порівнянні з плановими показниками в територіальних громадах, які не потрапили у зону бойових дій, станом на травень 2022 року доходи бюджетів громад виявили зниження у наступних інтервалах: 0-9% в 23% бюджетів, 10-29% в 21% бюджетів, 20-49% в 8% бюджетів, 50-69% в 3% бюджетів, понад 70% в 1% бюджетів. У територіальних громадах, що опинилися в зоні бойових дій, спостерігалось зниження відповідно на 12, 26, 23, 20, 3 та 15 відсоткових пунктів. Громади, які постраждали від російської окупації, відзначили зниження на 13, 17, 30, 22, 4 та 13 відсоткових пунктів.

Від ефективності та обґрунтованості бюджетної політики держави залежать не лише темпи економічного зростання, але й підвищення добробуту населення, розвиток вітчизняного виробництва, конкурентоспроможність та сприяння розвитку міжнародного партнерства. У період воєнного стану вирішальну важливість набуває швидке та обдумане впровадження бюджетної політики, спрямованої на фінансування пріоритетних завдань, зокрема, оборони країни та соціального забезпечення. Уряд розглядає можливі зміни до законодавчих актів, спрямовані на поліпшення оперативності у прийнятті управлінських рішень щодо виконання Державного бюджету України.

На даний момент міжнародна підтримка стає важливим елементом у стабілізації економіки та фінансуванні державного бюджету через надання кредитів, гарантій для кредитів та грантів.

2.2. Вплив бюджетної політики на соціально-економічні результати держави

Вплив бюджетної політики на соціально-економічний розвиток неможливо переоцінити, оскільки вона представляє собою ефективний інструмент для досягнення конкурентоспроможності країни на світовій економічній арені. Бюджетна політика може бути використана як результативний механізм впливу на макроекономічні процеси. Реалізація економічних інструментів бюджетної політики повинна гарантувати макроекономічний ефект та довгострокову стабільну динаміку соціально-

економічного розвитку, у відповідності до бюджетної стратегії. Визначення та обґрунтування інструментів виправдано необхідністю адаптації бюджетної політики до тенденцій та закономірностей розвитку держави.

Завдання з досягнення економічного зростання та побудови сильної та конкурентоспроможної економіки, при поступовому зростанні ВВП та підвищенні соціальних стандартів, передбачає перегляд та удосконалення бюджетної політики. Це вимагає підвищення її стимулюючого характеру та активізації ролі держави в регулюванні економічного зростання. Суть цього завдання можна визначити як кількісне збільшення та якісне поліпшення результатів виробництва товарів і послуг разом з його основними факторами за відповідний період.

Роки 2022 і 2023 в Україні залишаться в історії як період величезних випробувань і втрат. Тим не менше, вітчизняна економіка протягом цього часу виявляє неймовірну стійкість в умовах тривалої і широкомасштабної російської агресії. Країна не лише зуміла зберегти значну частку свого потенціалу, але й, навіть при продовженні воєнних дій, розпочала процес відновлення. Це дає підстави обережно прогнозувати, що 2024 рік принесе подальші позитивні трансформації в українському соціально-економічному середовищі, а його результатом стане економічне зміцнення і покращення добробуту.

Однак важливо не ігнорувати традиційне застереження. Навіть якщо країна проявила єдність у відбитті зовнішньої агресії, це, на жаль, не виключає наявності серйозних викликів для внутрішньої єдності в майбутньому.

Надіємось, що 2024 рік стане позитивним для України. Точно тому розглядається сценарій-прогноз розвитку країни у 2024 році, який буде відображати фактичний розвиток соціально-економічних процесів.

Пріоритетно варто зазначити, що увійшовши в 2023 рік, Україна стикнулася з новим етапом агресивних та провокативних дій з боку російського агресора. Ці події могли призвести не лише до додаткових економічних втрат, але й уповільнити загальний процес відновлення країни [22].

Вітчизняне економічне середовище досить оперативно адаптувалося до нових викликів. Протягом 2023 року виробничі показники показували деяке, хоч і невелике, поліпшення, свідчаючи про поступовий вихід з економічного провалу, в який Україна потрапила у 2022 році (зазначимо падіння реального ВВП на 30%). Ця динаміка підтверджувалася переглядом прогнозів розвитку економіки України протягом 2023 року, які були представлені як міжнародними інститутами, так і вітчизняними урядовими організаціями. Прогнози розпочинались з відносно низьких темпів зростання (і навіть падіння) реального ВВП, які були подані на початку року, а завершилися вже восени значно позитивнішими. Наприклад, у жовтні Світовий банк виправив свій прогноз щодо зростання ВВП України у 2023 році до 3,5%, що на 1,5 відсоткових пункти вище, ніж його червневі оцінки (на початку року прогноз навіть був негативним).

Умови розвитку економіки України у 2024 році будуть визначатися складним поєднанням різноспрямованих внутрішніх і зовнішніх факторів. Останні будуть підсилюватися міжнародними протистояннями між світовими політичними та економічними лідерами, збереженням високого ризику продовження повномасштабної російської агресії, а також можливістю нових вогнищ військових конфліктів. Незважаючи на ці ризики, ми втримуємося позиції, що наступний 2024 рік сприятиме зміцненню стабілізаційних макроекономічних процесів в Україні. [4].

Серед вірогідних (у певних рамках суперечливих) процесів, які сприятимуть / заважатимуть макроекономічному зміцненню, виокремимо такі:

Продовження визвольної боротьби за звільнення українських земель в умовах значного опору загарбників, що може витягувати строки цього процесу. Ми не розглядаємо сценаріїв швидкого завершення військових дій на території країни, а також не враховуємо можливість консервування бойових дій і переходу до "мирних переговорів".

Партнерська військова, фінансова та гуманітарна допомога буде продовжуватися, хоча й може зазнати деякого зменшення обсягів, і головний

акцент буде зроблено на військові цілі. Ми не розглядаємо сценарію припинення або мінімізації зовнішньої допомоги.

Внутрішньополітична напруженість не перетвориться на конфронтаційне протистояння, і владні інститути продовжать функціонувати відповідно до Конституції та чинного законодавства. Громадянське суспільство залишатиметься активним у своїй діяльності. Будь-які провокативні дії, спрямовані на обмеження демократичних прав і свобод або на провокування суспільного протистояння, будуть запобігатися.

Труднощі у доступі до зовнішніх ресурсів можуть призвести до певних девальваційних та інфляційних погіршень. Як альтернатива, може виникнути втрата резервів або вжиття більш жорсткої фіскальної й монетарної політики, хоча це може суперечити завданням розвитку та зростання. Окремі ускладнення можуть виникнути із виплатами за зовнішніми зобов'язаннями, що може вимагати використання валютних резервів. Таким чином, девальвація гривні та, відповідно, інфляція можуть виявитися кращою альтернативою, і, за нашим прогнозом, їхні рівні можуть дещо перевищувати владні очікування. Підвищення інфляції, однак, може полегшити виконання бюджетних видатків через збільшення номінального ВВП.

Зменшення зовнішніх надходжень означає, що внутрішній борг буде зростати, проте його легше буде рефінансувати. Однак це також створить суперечність: потреби уряду в залученні додаткових коштів спричинять підвищення доходності облігацій, що збільшить витрати на обслуговування боргів і, в кінці кінців, може негативно позначитися на інфляції та валютному ринку. Обвал, спричинений російською агресією, у 2022 році сформував дуже низьку базу для порівняння у наступні роки. Тому позитивні показники зростання в 2023–2024 роках не повинні вводити в оману – країна поки що не вийшла на траєкторію стійкого зростання ВВП. Проте, якщо у 2024 році вдасться закріпити стабілізаційні процеси, то у 2025 році країна може розраховувати на міцні позитивні перспективи.

Утримання економічної динаміки, досягнутої у 2023 році, протягом 2024 року стане фундаментом для започаткування прискореного відновлення у наступні роки. Цей підхід знаходить підтвердження в прогнозі Національного банку України. Незважаючи на раціональний характер поданих прогнозних показників і припущень, ми розглядаємо можливість трошки іншого (можливо, менш оптимістичного) сценарію розвитку вітчизняної економіки, враховуючи попередні досягнення у 2023 році. (табл.2.2)

Таблиця 2.2.

Макроекономічні показники 2021–2023 років і прогноз на 2024 рік

	2021	2022	2023	2024
ВВП, млрд. грн	5451	5191	6625	7730
Реальний ВВП, % зростання	3,4	-29,1	4,9	3,6
Зростання ІСЦ, % (груд.-груд.)	10,0	26,6	5,8	9,8
Зростання ІСЦ, % (ср.)	9,4	20,2	12,9	8,3
Сальдо рахунку поточних операцій, \$ млрд	-3,9	8,0	-7,3	-11,0
Валові резерви НБУ, \$ млрд	30,9	28,5	41,8	44,7
Зростання номінальної ср. заробітної плати, %	20,9	6,0	17,7	15,8

Джерело: розроблено автором на основі [8]

Послаблення динаміки партнерської допомоги та зростаючі ризики масованих ударів агресора по енергетичній інфраструктурі в осінньо-зимовий період негативно позначаються на зростанні реального ВВП. Енергетична складова також вплине на цей показник через очікуване прискорення інфляції, викликане зростанням вартості нафти. Це зумовлено узгодженим зниженням видобутку нафти Саудівською Аравією і Росією.

У сфері реального сектору важливий інструмент відновлення, такий як "план Маршалла", не був запроваджений у дію, що становить додатковий фактор, який обмежить економічний розвиток. Також транскордонний конфлікт щодо експорту та транзиту українського зерна та продуктів харчування може

призвести до подальшого послаблення виробничих спроможностей та негативно вплинути на показники платіжного балансу, особливо після відміни "зернової угоди". Оцінка рівня заробітних плат в Україні стає особливо важливою через відсутність інформації про середню заробітну плату від Держстату з початку 2022 року. Даний показник визначається опосередковано через розрахунок пенсій у Пенсійному фонді.

За наданими даними, середня зарплата залишалася стабільною, хоча в цей період стрімко зростали виплати військовим. Це, можливо, не відобразилося на узагальнених середніх показниках через методологічні особливості розрахунку, але варто відзначити, що саме у 2022 році відбулося значне збільшення депозитів населення. Економічне оживлення вплинуло на зарплати, які почали помітно зростати з весни 2023 року. Зокрема, зважаючи на гальмування інфляції, реальна купівельна спроможність заробітних плат також збільшувалася, що може вказувати на певне поліпшення економічної ситуації. (рис.2.2.)

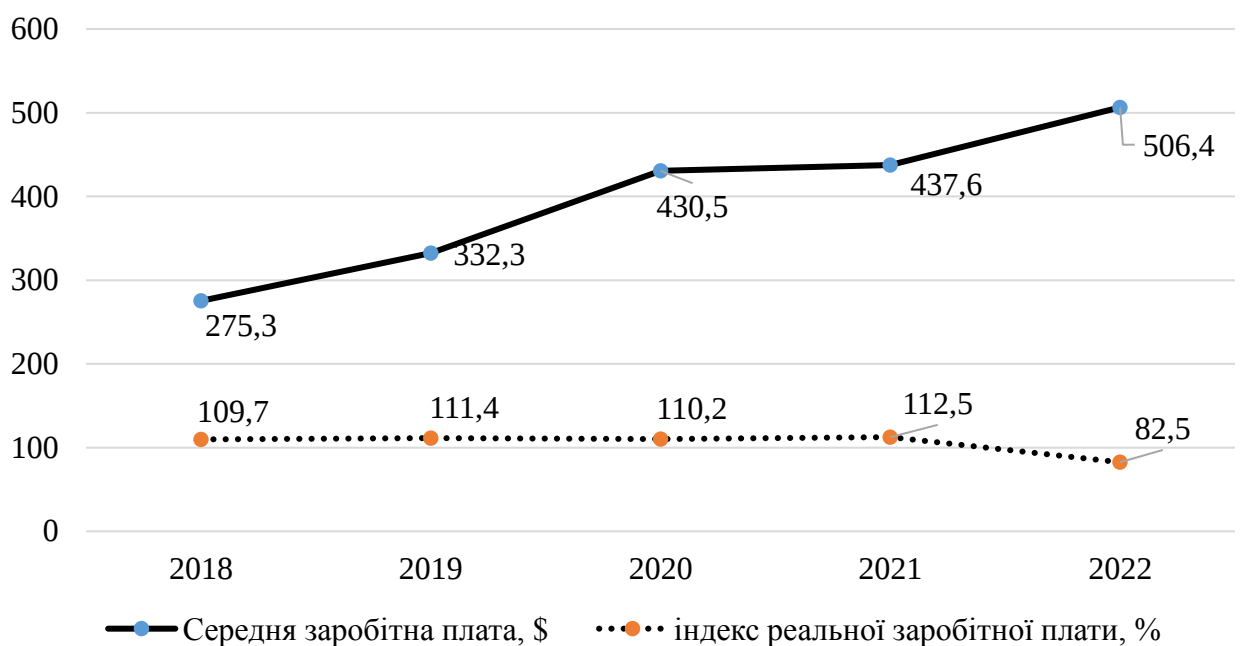

Рис.2.2. Динаміка середньої заробітної плати та індексу реальної заробітної плати в Україні за 2018-2022 роки

Джерело: розроблено автором на основі [8]

Незважаючи на триваючу агресію російської федерації та ускладнення міжнародних відносин України з деякими партнерами, зберігаються оптимістичні очікування на започаткування системних міжнародних програм

відновлення України у 2024 році. Однак слід враховувати, що втілення цих програм може супроводжуватися суперечливим впливом на платіжний баланс..

Зростання імпорту товарів і послуг, спрямованих на задоволення споживчих потреб та реалізацію проектів, може призвести до значного збільшення зовнішньоторговельного дефіциту. Це, в свою чергу, тиснутиме на курсову динаміку та боргову позицію країни. З іншого боку, активізація припливу інвестиційного капіталу може відбутися, що, в свою чергу, допоможе фінансувати частину торговельного дефіциту та послабить борговий тиск. Це може відбутися за умови припливу інвестицій, що компенсує торговельний дефіцит та надає додатковий капітал для розвитку. У вступі до 2023 року Україна мала значні нерівноваги у платіжному балансі. Дефіцит зовнішньої торгівлі, включаючи товари та послуги, перевищував \$25 млрд за результатами 2022 року. З іншого боку, позитивний залишок рахунку поточних операцій платіжного балансу досягав позитивного рекорду за останні 10 років, складаючи \$8 млрд. Це було обумовлено великим напливом ресурсів за рахунками (основна частина яких – зарплати від іноземних роботодавців у розмірі \$8,5 млрд) та вторинних (партнерська допомога у розмірі \$25 млрд) доходів. Експортні втрати в період 2022–2023 років головним чином впливали з практичного знищення промислового потенціалу на територіях Дніпропетровщини, Харківщини, Донеччини та Миколаївщини. Шляхом часткового відновлення цього потенціалу можливо досягти, але це вимагатиме значних структурних змін та масштабних інвестицій у новітні технології металургійного виробництва [8].

Схожа дисбалансна ситуація в платіжному балансі України тривала протягом 2023 року і ймовірно буде спостерігатися у 2024 році. Характерною особливістю стане продовження зменшення обсягів експорту та зростання імпорту (табл. 2.3), що призведе до збільшення зовнішньоторговельного дефіциту. Однак завдяки збільшенню номінального ВВП і легкій девальвації дефіцит у структурі ВВП зменшиться, скорочуючись з 21% у 2023 році до 18% у 2024 році.

Таблиця 2.3

Показники зовнішньо-торгівельної діяльності України за 2021-2023 роки

Показники	2021	2022	2023 (очікування)	2024 (прогноз)
Експорт товарів, \$ млрд	63,1	40,9	33,0	35,0
Експорт товарів і послуг, \$ млрд	81,5	57,5	50,0	52,0
Експорт товарів і послуг, % ВВП	40,8	35,9	29,6	26,4
Імпорт товарів, \$ млрд	-69,8	-55,6	-59,0	-63,0
Імпорт товарів і послуг, \$ млрд	-4,2	-3,3	- 6,0	-88,0
Імпорт товарів і послуг, % GDP	42,2	52,0	51,0	44,8
Коефіцієнт покриття імпорту експортом (товарів і послуг), %	96,8	69,1	58,1	59,1
Сальдо зовнішньої торгівлі товарами і послугами, % ВВП	-1,4	-6,1	-1,0	-18,0

Джерело: розроблено автором на основі [8]

У початку 2022 року значні макроекономічні ризики в Україні визначалися переважно зовнішньо-борговими позиціями. Проте з часом ці ризики були успішно локалізовані, враховуючи сприятливу допомогу від партнерських країн. Важливо відзначити, що Україна здійснила успішну реструктуризацію виплат, зокрема отримавши полегшення умов виплат за певними боргами у 2022 році.

У 2022 році був підписаний Меморандум про взаєморозуміння, спрямований на призупинення виплат за державним та гарантованим державою боргом України перед групою офіційних кредиторів з країн G7 та Паризького клубу. Цей крок призначався для полегшення економічних труднощів, викликаних російською агресією, зокрема призупинення виплат основної суми та відсотків за двосторонніми боргами до кінця 2023 року.

На жаль, у 2023 році Україна продовжила накопичувати боргові зобов'язання. Зовнішній державний борг країни на початку 2024 року імовірно

перевищить фінансово критичний рівень у 60% ВВП, що вказує на складну фінансову ситуацію країни. (табл.2.4).

Натомість, на засіданні 27 вересня 2023 року уряд схвалив стратегію управління державним боргом на період 2024–2026 років. У цьому документі відзначено, що головною особливістю періоду воєнного конфлікту є швидке накопичення зовнішньої заборгованості, яке спрямоване на покриття бюджетного дефіциту.

Таблиця 2.4.

Зовнішній борг України за 2021-2023 роки , млрд дол.

Показники	2021	2022	I п. 2023	2023 (прогноз)
Всього (валовий зовнішній борг)	129,7	131,0	148,6	160,0
Сектор загальнодержавного управління	51,3	65,3	81,4	92,0
Сектор загальнодержавного управління, % ВВП	25,7	40,8	48,0	54,0

Джерело: розроблено автором на основі [8]

Накопичення такого боргу може бути частково скомпенсоване майбутньою реструктуризацією чи навіть списанням. Проте наразі існує зростаючий ризик збільшення боргового тиску. Національний банк України та Міжнародний валютний фонд неодноразово висловлювали і продовжують попереджувати про можливе скорочення міжнародної допомоги. Отже, привласнення довгострокового іноземного пільгового фінансування від партнерських країн, що характеризується низькими ставками, довгостроковим погашенням основної суми та збільшенням грантів, стає першочерговим завданням влади.

Незважаючи на значні труднощі, спричинені російською агресією, Україна має внутрішній потенціал для поліпшення соціально-економічної динаміки. Як і в попередні роки, сподіваємось, що завдяки військовому зміцненню та

партнерській допомозі інституційні зміни прискоряться, а потенціал країни нарешті почне реалізовуватись.

Висновки до розділу 2

Ефективна бюджетна політика є ключовим інструментом для забезпечення макроекономічної стабільності та прискорення економічного зростання. Основою раціональної бюджетної політики є бюджетне прогнозування, яке визначає перспективи формування та використання фінансових ресурсів на різних рівнях бюджету. Врахування циклічних економічних процесів при формуванні бюджетної політики має вирішальне значення для досягнення стратегічних цілей економічного розвитку країни. У випадку від'ємного розриву ВВП рекомендується застосовувати стимулюючу бюджетну політику, тоді як під час економічної трансформації темпи зростання бюджетних видатків не повинні перевищувати темпи економічного зростання. У випадку позитивного розриву ВВП рекомендується вживати стримуючу бюджетну політику, при цьому коефіцієнт еластичності непрямих податків повинен дорівнювати одиниці, а прямих податків більше одиниці. На сьогоднішній день важливим завданням є забезпечення безпечного рівня державного боргу та дефіциту бюджету, підвищення якості управління державним боргом та визначення стратегічних орієнтирів для структури боргового портфеля.

РОЗДІЛ 3

ПРІОРИТЕТИ РЕАЛІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

3.1. Міжнародний досвід здійснення бюджетної політики для України

У сучасному етапі розвитку України спостерігається незадовільний стан економіки, що виражається в низькому рівні життя населення та дефіциті державних коштів. У зв'язку з цим виникає необхідність докладного розгляду та аналізу практичних і теоретичних аспектів формування дохідної частини державного бюджету, а також пошуку шляхів усунення недоліків і вдосконалення його функціонування. Важливу роль в цьому відіграє ефективність бюджетної політики, яка не лише забезпечує фінансову стабільність країни, але й сприяє підвищенню добробуту населення. Лише за умови ефективного використання методів, інструментів та важелів можна досягти прогресивного розвитку.

Наразі існують проблеми, такі як недостатнє поповнення бюджету грошовими коштами, невиконання більшості бюджетних планів, реструктуризація боргів як засіб боротьби з недоїмками та відносно низький рівень податкових надходжень. Проте завдяки трансформації бюджетної і податкової систем відбулася зміна характеру їхнього впливу.

Ефективність бюджетної політики є ключовою для підвищення добробуту населення та досягнення прогресивного рівня розвитку. Сучасні виклики, такі як проблеми поповнення бюджету, невиконання бюджетних планів і реструктуризація боргів, можуть бути вирішені завдяки ефективній трансформації бюджетної і податкової систем.

Бюджетна політика повинна пріоритетно спрямовуватися на створення сприятливих умов для соціально-економічного покращення країни та вирішення проблем, що гальмують розвиток фінансового сектору. Важливим завданням є збалансування розподілу і перерозподілу грошових ресурсів бюджету для задоволення потреб громадян України та досягнення необхідного рівня фінансової безпеки і економічної стабільності [19].

Україна та країни Європейського Союзу визнають формування дохідної частини бюджету як ключовий аспект розвитку економіки. Цей процес перебуває під постійним контролем держави, оскільки наповнення бюджету є визначальним для забезпечення стабільності та економічного прогресу. Тому детальний аналіз проблем формування дохідної та видаткової частин бюджету є вкрай актуальним.

Процес формування дохідної частини бюджету охоплює різноманітні аспекти, такі як збільшення асигнувань бюджету, розподіл і перерозподіл ВВП, впровадження фінансової політики, спрямованої на розвиток внутрішніх і зовнішніх ринків, створення нормативно-правової бази для збільшення надходжень до бюджету від власності та підприємницької діяльності, а також сприяння зростанню прибутку державних унітарних підприємств та їхніх об'єднань.

Державні доходи виступають фінансовою основою, і рівень цих доходів безпосередньо впливає на забезпеченість держави ресурсами для виконання своїх завдань. Зазвичай їх класифікують за джерелами, з яких надходять кошти у бюджет. У контексті політичної, економічної і соціальної діяльності держави державні доходи розглядаються як об'єктивна необхідність і закономірна реальність.

Дохідна частина бюджету складається з трьох основних компонентів: загальних доходів, офіційних трансфертів та державних цільових фондів. (рис.3.1)

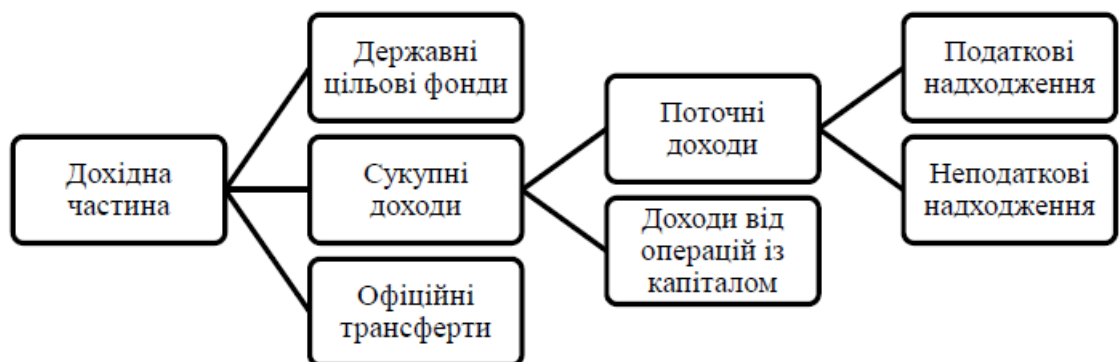

Рис. 3.1. Структура дохідної частини

Податкові надходження є ключовим елементом дохідної частини державного бюджету та визначають найбільший внесок у його структурі. Вони відображаються як найвагоміший компонент у розподілі та перерозподілі внутрішнього валового продукту. Кількість цих надходжень формують різні економічні агенти, що здійснюють відрахування на користь держави. Податкові надходження відіграють ключову роль серед інструментів мобілізації бюджетних ресурсів та регулювання економіки держави, вони є важливим відображенням стану національної економіки, виявляючи її економічний зріст або спад [20].

Гармонізація бюджетної політики в країнах Європейського Союзу та розробка єдиної системи реалізації бюджетної політики були обумовлені підписанням Маастрихтського договору у 1992 році. Цей договір передбачав певні кількісні обмеження для показників державних бюджетів країн, які бажали приєднатися до ЄС. Зокрема, дефіцит державного бюджету не повинен перевищувати 3% ВВП, а загальний державний борг не мав перевищувати 60% ВВП.

Бюджетний процес в країнах Європейського Союзу здійснюється відповідно до єдиної методології, що охоплює етапи розроблення, ухвалення та виконання бюджетів і базується на використанні середньострокового бюджетного планування. Цей підхід дозволяє забезпечити фінансування цільових програм, реалізація яких виходить за межі фінансового року, а також сприяє плануванню витрат на рівні окремих інституцій Європейського Союзу та стратегічних і тактичних цілей розвитку [14].

Характерною особливістю фінансів Європейського Союзу є те, що вони утворюються виключно за рахунок власних фінансових ресурсів, а їх акумуляцією до бюджету займаються безпосередньо країни-члени. Річні рішення щодо бюджету та формування надійної бюджетної дисципліни приймаються Радою Європейського Союзу та Європейським Парламентом. Перед прийняттям рішення про бюджет, Європейський Парламент детально розглядає бухгалтерські звіти та річний звіт про оцінку можливості фінансування

з власних коштів, який підготовлений Комісією, спільно з щорічним звітом Європейського аудиторського суду [42].

Європейська Комісія включає інспекторів, відповідальних за забезпечення дотримання правил збору податків у країнах Європейського Союзу. Ці інспектори відповідають за ефективне функціонування усіх процесів та несуть повну відповідальність за виконання умов щодо передавання доходів у бюджет ЄС, при цьому вони зобов'язані компенсувати збитки за власний рахунок. З метою строгої бюджетної дисципліни та запобігання дефіциту бюджету загальні доходи ЄС (власні ресурси) завжди обмежуються максимальним розміром витрат ЄС (граничних ресурсів). Розмір "граничних ресурсів" бюджету ЄС встановлюється відповідно до узгодження між країнами-членами та Європарламентом у відсотковому вираженні. [46].

Важливою складовою соціально-економічного розвитку країни є забезпечення бюджетних ресурсів для територіальних громад. Відповідно до В. Андрущенка, країни Європейського Союзу використовують від 20 до 100 місцевих податків. Місцеві бюджети цих країн формуються як шляхом збору прямих, так і непрямих податків, зокрема важливе місце в їх структурі займають непрямі податки, такі як податок на додану вартість та акцизні податки.

Крім того, фінансові ресурси місцевих бюджетів забезпечуються за рахунок плати користувачів за різноманітні блага та послуги. Наприклад, це може включати в себе оплату за переробку сміття, надання послуг по догляду за людьми похилого віку, користування спортивними та культурними об'єктами, утилізацію автомобілів, оподаткування цінних паперів та інші види податків, пов'язаних із розміщенням офісів та іншими аспектами місцевого господарювання [1, с. 18].

У країнах Центральної та Східної Європи основним пріоритетом бюджетної політики стало зниження обсягу трансфертів та одночасне збільшення частини податкових надходжень, спрямоване на створення самодостатніх та фінансово спроможних територіальних громад. Міжнародні фахівці визначили основні принципи, які враховуються у країнах ЄС при

закріпленні певних податкових надходжень за органами місцевого самоврядування:

- Місцеві податки повинні уникати значного впливу на розподіл ресурсів між регіонами.
- Обсяг податкових надходжень має відповідати рівню відповідальності за виконання власних повноважень.
- Ідеальна система повинна забезпечити можливості для місцевих органів влади профінансувати весь спектр "локальних" суспільних послуг за рахунок власних надходжень, принаймні для найбільш фінансово спроможного регіону.
- Платники місцевих податків повинні виключно складатися з мешканців територіальної громади, які одержують суспільні послуги за рахунок бюджетних коштів. [52].

Наприклад, в Естонській Республіці органи місцевого самоврядування не можуть ефективно накопичувати необхідний обсяг податкових надходжень для виконання своїх повноважень. Це обумовлено невеликою кількістю населення, яке проживає в більшості територіальних громад (в середньому приблизно 2500 жителів). Оскільки більшість населення розподіляється між декількома громадами, загальна чисельність яких перевищує 10 000 мешканців, органи самоврядування стикаються з труднощами в акумулюванні достатніх фінансових ресурсів. Наведений приклад є типовим для країн Центральної та Східної Європи. [35, с. 184].

Отже, ключовими особливостями формування дохідної частини місцевих бюджетів в розвинених західних країнах, які відрізняють їх від вітчизняної практики, є:

- Значний обсяг податкових надходжень у відсотковому співвідношенні до валового внутрішнього продукту.
- Переважання оподаткування доходів фізичних осіб у структурі податкових надходжень.

- Надання основним бюджетоутворюючим податкам статусу місцевих.
- Тенденція до активного впровадження податків екологічного характеру у структуру податкових надходжень.

Кожна розвинена країна світу прагне налагодити бюджетний процес, який був би максимально ефективним у відповідності до національного контексту та відповідав б міжнародним нормам. Давайте розглянемо бюджетний процес європейських країн, де економіка на даний момент відзначається високими показниками.

Характерною особливістю бюджетного процесу у Федеративній Республіці Німеччина (ФРН) є те, що він базується на результатах наукових досліджень вказаного напрямку. Протягом тривалого періоду наукові організації та інститути надають експертні звіти щодо бюджетного процесу. Ці звіти враховують податкові надходження та прогнозовані необхідні витрати. Обсяги цих витрат визначаються та подаються на розгляд окремими федеральними міністерствами та урядовими агентствами приблизно в лютому або березні попереднього фінансового року. [44, с. 146-147]

У Федеративній Республіці Німеччина (ФРН), на відміну від України, початковою точкою для складання місцевих бюджетів є не бюджетні запити розпорядників бюджетних коштів, а основні показники, які відображують рамкові умови економічної та фінансової політики країни. Ці показники становлять основу для бюджетних пропозицій Федерального міністерства фінансів, на підставі яких формуються місцеві бюджети. Проєкт бюджету, розроблений Міністерством фінансів, обговорюється і, зрештою, затверджується федеральним урядом з наступним його поданням на розгляд до Бундестагу і Бундесрату. Перше читання бюджетного плану уряду у парламенті відбувається у вересні, коли Федеральний міністр фінансів робить "бюджетну доповідь", в якій викладаються міркування федерального уряду, що лежать в основі запропонованого бюджету.

У Великобританії місцеві бюджети функціонують зі значною автономією і самостійністю. Місцеві органи мають повноваження здійснювати деталізовані видатки, для забезпечення яких у більшості випадків використовуються податки, а також капітальні видатки, які фінансуються за рахунок позик. Основним джерелом доходів місцевих бюджетів є муніципальний податок, який обчислюється на основі вартості майна та враховує кількість дорослих членів сім'ї.

Згідно з законодавством, іншими джерелами доходів місцевих бюджетів є:

- Податок на господарську діяльність: Деякі місцеві органи можуть встановлювати податки на господарську діяльність підприємств на своїй території.
- Урядові дотації: Місцеві бюджети можуть отримувати фінансову підтримку від центрального уряду у вигляді дотацій для покриття певних витрат.
- Різні внески та збори: Місцеві влади можуть збирати різноманітні внески та збори для фінансування конкретних послуг чи проектів.
- Фінансування місцевих потреб із загального бюджету здійснюється на підставі рішень місцевих органів влади, що надає додатковий рівень гнучкості та адаптації до місцевих потреб і пріоритетів [13, с. 127]

Роль місцевих бюджетів у Великобританії обумовлена їхньою здатністю ефективно розподіляти фінансові ресурси, оскільки жоден з них не може функціонувати без отримання запозичень з центрального бюджету. У країні значна частина доходів місцевих бюджетів складається з трансфертів від держави, хоча всі ці кошти мають нецільовий характер, наданням автономії в їхньому використанні органам місцевого самоврядування. Головні напрями фінансування з місцевих бюджетів включають будівництво житла, екологічний захист, судову систему, освіту та владу.

В усіх розвинених країнах світу створюється бюджетний процес, спрямований на максимальну ефективність у відповідності до національного контексту та відповідності міжнародним стандартам. Система бюджетів та міжбюджетних відносин є динамічною та постійно розвивається, зокрема,

спостерігається тенденція до посилення децентралізації управління як у країнах з високим рівнем розвитку, так і в країнах з перехідною економікою.

3.2. Пріоритети покращення бюджетної політики України з урахуванням існуючих факторів

Проблема взаємодії зовнішніх та внутрішніх чинників, які впливають на бюджетну політику, полягає у ступені їхнього сприяння зростанню ВВП, розвитку та ефективному використанню фінансових ресурсів, а також у формуванні ідеології бюджетної політики. Однією з основних недоліків у процесі формування бюджету є те, що економічні прогнози Міністерства економіки та питань європейської інтеграції, а також проекти витрат галузевих міністерств, відомств і органів місцевого самоврядування майже не пов'язані між собою.

Як відомо, формування державного бюджету базується на розрахунку річного обсягу валового внутрішнього продукту. Розмір бюджетного фонду України визначається відповідно до цього показника на наступний рік.

Проблеми, які потребують вирішення і пов'язані з бюджетним процесом, включають:

1. Точне визначення обсягу ВВП: важливо максимально точно визначити обсяг валового внутрішнього продукту (ВВП), враховуючи інші макроекономічні показники, такі як інфляція, виробництво товарів, споживання та нагромадження.

2. Впровадження обґрунтованих розрахунків прибуткової частини бюджету: необхідно впроваджувати науково обґрунтовані розрахунки прибуткової частини бюджету. Останнім часом відзначалося постійне завищення доходів бюджету за рахунок необґрунтованих прогнозів обсягів промислового виробництва, прибутків від приватизації та платежів від ренти, які фактично не досягалися.

3. Оприлюднення показників урядами для стимулювання обговорення: уряди багатьох країн повинні оприлюднювати показники з метою стимулювання

обговорення бюджетної політики в суспільстві та досягнення злагоди щодо її цілей і засобів досягнення.

4.Контрольні бюджетні показники як відображення пріоритетів уряду: контрольні бюджетні показники служать відображенням поглядів уряду на вплив держави на економіку та його пріоритетів щодо обсягів оподаткування, позик і видатків.

Контрольні показники бюджетної політики включають:

1.Відносні показники: виражені у відсотках до ВВП або іншого показника сукупної економічної діяльності держави; приклади включають відносні показники для обсягів державного боргу, державних позик, надходжень та видатків.

2.Темпи змін обсягу видатків: вираження зростання величин контрольних цифр, що може бути в номінальних показниках (з урахуванням підвищення цін); Темпи зростання оприлюднюються разом з відносними показниками.

3.Абсолютні показники: планові цифри, які мають грошовий вираз.

Це конкретні суми, які передбачається витратити чи отримати у вигляді доходів чи видатків.

Ці контрольні показники дозволяють владі та громадськості оцінювати та контролювати ефективність бюджетної політики, визначати її вплив на економіку та забезпечувати злагоду щодо основних фінансових показників країни. [6].

Бюджетна політика виступає активним інструментом економічної та соціальної стратегії країни. Згідно з конкретною соціально-економічною та політичною обстановкою, а також з урахуванням наявної стратегії соціально-економічного розвитку, бюджетна політика може визначати різний рівень перерозподілу національного доходу через бюджет. Це також включає в себе різний ступінь централізації фінансових ресурсів у межах бюджетної системи, регулювання використання бюджетних коштів, надання пріоритетів фінансуванню конкретних ініціатив, а також визначення шляхів забезпечення балансу між бюджетними надходженнями і видатками. Зміни в бюджетній

політиці відбуваються та коригуються відповідно до поставлених перед державою завдань на різних етапах її розвитку.

Українські вчені внесли значний внесок у розвиток наукових підходів, спрямованих на вирішення проблем формування ефективної бюджетної політики. Незважаючи на цей науковий доробок, завдання створення ефективної державної бюджетної політики залишається високоступеневим.

Актуальні питання щодо визначення ролі та місця держави у сприянні інвестиційному розвитку зазнали інтенсивних досліджень вітчизняних науковців. Ця тематика також привертає увагу у ряді пострадянських країн. Все ж, проблема забезпечення ефективності державних інвестицій залишається невирішеною на сьогодні. Наукова спільнота не збігається в поглядах щодо механізмів та форм їхнього застосування.

Засновуючись на основних принципах економічної теорії та практики, визначено, що успішний розвиток будь-якої країни обумовлений інвестиційною складовою. Оновлення основного капіталу виступає важливою умовою для забезпечення сталого економічного прогресу суспільства.

Таким чином, основними якісними і порівняльними характеристиками розвитку інвестиційних процесів в економіці є наступні:

1. Частка валових капітальних вкладень у виробленому ВВП: визначає, яка частина валового внутрішнього продукту спрямовується суспільством на забезпечення подальшого відтворення. Цей показник свідчить про обсяг інвестицій, які вкладаються у розвиток економіки.

2. Величина прямих іноземних інвестицій на одного жителя країни: цей показник особливо важливий для країн, що розвиваються. Він вказує на обсяг прямих іноземних інвестицій, які припадають на одного жителя, що може свідчити про привабливість країни для іноземних інвесторів.

3. Структура джерел інвестування: основний аспект - визначення ролі держави (бюджету) у забезпеченні інвестиційного розвитку. Ця характеристика вказує на те, наскільки велика частка інвестицій походить від державних джерел. Це може впливати на напрямок та стабільність розвитку.

На сучасному етапі особливо актуальною є проблема пошуку реальних джерел накопичення та ефективного використання інвестиційних ресурсів для відновлення та модернізації основних виробничих фондів в українському суспільстві. Розглядаючи суперечності соціально-економічного розвитку України, ключовим завданням є визначення чинників, що визначають цей процес, і визначення їхнього негативного або позитивного впливу. Одним із найсуттєвіших чинників впливу є соціально-економічна політика уряду, а також її компоненти, такі як фінансова, бюджетна та грошово-кредитна політика.

Впровадження будь-якої політики вимагає обґрунтування стратегічних і тактичних цілей, інакше політика може мати ситуативний характер, що в свою чергу призводить до суперечностей. Конкретизація цілей та визначення пріоритетів дозволяє зосередити адміністративні та економічні ресурси на їхню реалізацію. У цьому контексті стратегічне визначення грає важливу роль як ідеологічна основа для досягнення стратегічних цілей урядової політики.

Механізм реалізації бюджетної політики представляє собою комплекс методів адміністративно-правового та економічного характеру, спрямованих на втілення стратегічних і тактичних цілей. Ці цілі, у своєму змісті, забезпечують в кінцевому підсумку реалізацію бюджетної стратегії. Конкретним виявом цього процесу є ретельно обґрунтована динаміка показників бюджету на довгостроковий період, не менше ніж на 3–5 років і більше. Такий підхід дозволяє досягти стратегічно визначених цілей бюджету держави.

Бюджетна стратегія є засобом втілення стратегічних цілей бюджетної політики. Аналіз реалізації бюджетної стратегії в країнах із розвиненою ринковою економікою свідчить про позитивний вплив на процеси соціально-економічного зростання, стабілізації, структурної перебудови та інноваційного оновлення виробництва.

Реалізація бюджетної стратегії є можливою лише за умови наявності конкретних факторів, таких як:

- Наявність законодавчого регулювання, яке визначає правові рамки і механізми впровадження бюджетної стратегії.

- Активна підтримка та волевиявлення влади для впровадження запланованих заходів бюджетної стратегії.

- Надання науково обґрунтованих методик і підходів для ефективної реалізації бюджетної стратегії.

Досягнення головних цілей бюджетної політики передбачає конкретні соціально-економічні вдосконалення, такі як підвищення реальних доходів громадян, поліпшення якості послуг та товарів для населення, створення сприятливих умов для освіти, охорони здоров'я, розвитку культури, захисту конституційних прав та екологічної стійкості.

Для вирішення цих завдань необхідно сприяти поступовому розвитку підприємницької діяльності, прискоренню економічного зростання, досягненню повної зайнятості, стримуванню інфляції, активізації інвестиційної діяльності та інших заходів. Важливо зазначити, що бюджетна політика не є універсальним рішенням для всіх проблем, і для їх вирішення часто потрібно застосовувати комплексний підхід.

Таким чином, на сучасному етапі основними напрямками бюджетної політики держави є:

- Створення соціально-орієнтованої ринкової економіки: зорієнтованість на соціальні питання в контексті розвитку ринкової економіки, щоб забезпечити справедливість та соціальну справедливість.

- Стабілізація економічного середовища: створення стабільних умов для розвитку бізнесу, що є передумовою для підтримки економічної активності та інвестицій.

- Досягнення довготривалого економічного зростання: визначення стратегій, спрямованих на стимулювання та підтримку економічного зростання на тривалий період.

- Підвищення життєвого рівня населення: орієнтація на заходи та програми, спрямовані на поліпшення умов життя, забезпечення соціальної підтримки та підвищення рівня життя населення.

Ці напрями визначають стратегічні цілі бюджетної політики, спрямовані на досягнення рівноваги між економічною стабільністю та соціальною справедливістю, а також на створення сприятливих умов для тривалого економічного зростання та підвищення якості життя громадян.

На сучасному етапі в Україні одним із критичних завдань у сфері бюджетної політики є запобігання подальшому погіршенню життєвого рівня найменш забезпечених та найвразливіших верств населення. Держава повинна гарантувати, що рівень життя населення не опуститься нижче прожиткового мінімуму.

У умовах обмежених фінансових ресурсів для задоволення соціальних потреб важливе впровадження жорсткого регулювання розподілу наявних в державі фінансових ресурсів. Це регулювання має ґрунтуватися на об'єктивній системі показників державних соціальних стандартів і соціальних норм, розрахованих з огляду на мінімальні потреби та можливості суспільства на конкретному етапі розвитку.

Ще однією важливою задачею, яка потребує вирішення, є впровадження середньострокового бюджетного планування в Україні. Це надасть можливість розробляти більш реалістичні плани інвестиційної діяльності держави, розподіляючи відповідні ресурси для їх повноцінної реалізації. Розробка та прийняття таких планів є переходом до вищого рівня бюджетного планування, тому вони потребують детального обґрунтування та узгодження середньострокових планів із поточними [9].

Відроблений вибір стратегій розвитку бюджетної політики визначає великою мірою загальний соціально-економічний розвиток держави. Прийняття політики на міжнародних фінансових ринках повинно базуватися на пріоритетності спрямування зусиль на погашення зовнішнього державного боргу, а не на нові запозичення. Усі види тривалих позик, отриманих державними органами, включаючи видачу державних цінних паперів та єврооблігацій, повинні спрямовуватися на збільшення інвестицій, тим самим

створюючи основу для повного і своєчасного погашення зовнішнього державного боргу.

В контексті цього, розумно, щоб розмір внутрішніх запозичень визначався на основі оптимальних зовнішніх запозичень і з урахуванням необхідності зменшення тиску на внутрішній фінансовий ринок. Це сприятиме направленню вільних коштів суб'єктів господарювання в реальний сектор, та створенню умов для активізації інвестиційного процесу.

Отже, бюджетна політика в сфері видатків має бути розроблена з урахуванням подальшої оптимізації бюджетних асигнувань. Ключовим принципом є пріоритетність напрямків соціально-економічного розвитку, що вимагає спрямування державних ресурсів у переважно важливі сфери, від яких залежить соціальна захищеність населення, національна безпека та проведення структурних трансформацій.

Важливо, щоб державні інвестиції були спрямовані на підтримку перспективних напрямків, які мають потенціал забезпечити переорієнтацію вітчизняної промисловості з сировинної на високотехнологічну.

В умовах, що були вказані, бюджетні витрати в цілому сприятимуть впровадженню структурних перетворень в таких напрямках:

- Реформування соціальної сфери, включаючи проведення пенсійної реформи, модернізацію освіти та трансформацію системи охорони здоров'я та культури.
- Реформування армії та правоохоронних органів.
- Модернізація економіки шляхом створення сприятливого інвестиційного та підприємницького клімату, застосування стимулюючої економічної політики для забезпечення макроекономічного росту, а також проведення структурної перебудови економіки.
- Формування цивілізованого ринку нерухомості.
- Реалізація реформи природних монополій.

Здійснення скоординованої економічної та фінансової політики між Урядом і місцевими органами влади, а також посилення централізації прийняття

рішень у справах державних фінансів, сприятиме підвищенню керованості та ефективності фінансових потоків, які перерозподіляються через зведений бюджет. Враховуючи це, міжбюджетні відносини будуть розвиватися у напрямку забезпечення єдиної, спрямованої на збалансованість бюджетів, із врахуванням змін у сфері адміністративно-територіального устрою державної бюджетної політики через:

- Строге дотримання положень законодавства та виконання угод, укладених між державою і суб'єктами місцевого самоврядування.
- Запобігання нарощуванню бюджетної кредиторської заборгованості.
- Зміцнення бюджетного адміністрування власних доходів бюджетних установ.
- Якісне вдосконалення казначейської системи виконання бюджетів, зокрема місцевого самоврядування.

На сьогоднішній день головною метою уряду є стимулювання інвестиційної активності серед підприємців і населення, а також створення сприятливих умов для виникнення нових підприємств та збільшення грошових доходів через фінансово-кредитний ринок. Протягом цього періоду особливо важливо здійснити єднання цілей бюджетної, фіскальної і грошово-кредитної політики з ідеологією і пріоритетами соціально-економічної політики держави. На нашу думку, ефективність цього підходу і, відповідно, бюджетної політики в цілому, буде залежати від виконання наступних умов:

- Централізація та відповідальність у владі, що дозволяє уникнути політичного популізму як фактора в ухваленні та реалізації можливо, непопулярних, але необхідних заходів для економії всіх бюджетних витрат та їх реструктуризації для досягнення макроекономічного ефекту;
- Закріплення у законодавстві програми виходу з кризи та отримання урядом довіри від суспільства, політичних партій та опозиції на період подолання кризових явищ;

- Впровадження науково обґрунтованої стратегії соціально-економічного розвитку країни та бюджетної стратегії, яка передбачає реалізацію реальних довгострокових загальнодержавних проектів;
- Оптимізація структури доходів та видатків державного бюджету, управління дефіцитом та державним кредитом з урахуванням наслідків економічної кризи та водночас забезпечення цільових проектів і пріоритетів бюджетної стратегії;
- Розроблення ефективного механізму фінансового контролю та особистої відповідальності за цільовий характер та ефективність використання бюджетних коштів.

Висновки до розділу 3

Систему мобілізації доходів до державного бюджету слід реформувати, впроваджуючи заходи у сфері оподаткування, такі як обмеження тіньових операцій, зменшення податкових втрат, коригування оподаткування доходів фізичних осіб та раціоналізація податкового адміністрування. Крім того, важливо реформувати систему податкових повноважень, розподіливши їх між секторами органів державного управління та забезпечивши відрахування до соціальних фондів. Досягнення мультиплікаційних ефектів на основі автоматичних стабілізаторів також є важливим аспектом цієї реформи.

У сфері неподаткових доходів важливо підвищити дивіденди (прибуток) підприємств із державною часткою капіталу та збільшити ефективність оренди державного майна. Також слід вдосконалити операції із капіталом для підвищення неподаткових доходів.

У зусиллях по мобілізації доходів важливо послабити податковий тиск на фізичних осіб і суб'єктів господарювання. Паралельно, необхідно зменшити вплив органів державного управління на менеджмент державних корпорацій, провести реформування пенсійної системи та вжити заходів для збільшення реальних доходів громадян України.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи проведене дослідження, можна сформулювати наступні висновки:

1. Бюджетна політика, яка є важливою складовою соціально-економічного розвитку держави, дійсно визначається впливом різноманітних чинників. З одного боку, держава виступає організатором і координатором бюджетних відносин, визначаючи основні напрямки та пріоритети розподілу фінансових ресурсів. З іншого боку, сама держава є активним учасником цих відносин, оскільки споживає та розподіляє бюджетні кошти, впливаючи на соціально-економічні процеси.

Оптимізація моделі бюджетної політики стає важливим завданням, і для цього необхідно ретельно враховувати різноманітні чинники, що впливають на ефективність цієї політики. Однак сучасні умови підкреслюють, що деякі чинники можуть бути недостатньо враховані, що призводить до критики бюджетної політики.

В умовах війни та подальшого відновлення держави важливим стає не тільки управління фінансовими ресурсами, але й спрямування їх на ті сфери, які максимально сприятимуть відновленню економіки та соціального розвитку. Збалансоване врахування інтересів різних соціальних груп стає ключовим аспектом в ситуації, де конфліктуючі інтереси можуть ускладнити формування та реалізацію бюджетної політики.

Бюджетна декларація на 2022-2024 роки визначає пріоритетні напрямки бюджетної політики України, вказуючи на ключові області, які мають отримати основний фінансовий підтримки та увагу держави. Ось короткий огляд цих пріоритетів:

- Посилення обороноздатності і безпеки держави: Фінансування національної безпеки, в тому числі в сферах оборони та кібербезпеки.
- Формування чистого та безпечного довкілля: Фінансування проектів, спрямованих на екологічну безпеку та сталість.

- Розвиток адміністративних послуг та їх цифровізація: Вдосконалення публічних служб та впровадження цифрових технологій для полегшення доступу громадян до адміністративних послуг.

- Розвиток агропромислового комплексу: Фінансування сільського господарства та агропромислового сектору для підтримки розвитку і стійкості сільських територій.

- Посилення енергонеалежності: Інвестування в енергетичні проекти для забезпечення енергетичної безпеки та розширення використання відновлювальних джерел енергії.

- Створення ефективної та досконалої системи соціальної підтримки та пенсійного забезпечення населення: Фінансова підтримка соціальних програм та пенсійних фондів.

- Забезпечення якісного рівня медицини: Фінансування охорони здоров'я для підвищення якості та доступності медичних послуг.

Забезпечення якісної, сучасної, доступної й інклюзивної освіти: Фінансування освітніх проектів та ініціатив для поліпшення якості освіти та роботи системи освіти загалом.

Підвищення рівня прозорості в управлінні державними фінансами: Фінансова підтримка для впровадження та удосконалення механізмів прозорості та ефективного управління фінансовими ресурсами держави.

Ці пріоритети свідчать про спрямованість України на забезпечення безпеки, сталого розвитку, покращення якості життя громадян та реформування ключових галузей державного управління.

2. Бюджетна політика виявляє себе як значущий інструмент для забезпечення макроекономічної стабільності. Успішне досягнення стратегічних цілей економічного розвитку країни залежить від гнучкості бюджетної політики у відношенні до соціально-економічних процесів. У випадку негативного розриву у валовому внутрішньому продукті рекомендується впровадження стимулюючих заходів у сфері бюджетної політики. Обґрунтованість формування та реалізації бюджетної політики в країнах з розвиненою та трансформаційною

економікою передбачає підтримання на належному рівні державного боргу та дефіциту бюджету, підвищення ефективності управління державним боргом та врахування комплексу інституційних складових фінансово-бюджетних відносин. Також важливо враховувати економічні можливості та потенційні проблеми внутрішнього та зовнішнього середовища, що визначають бюджетну архітектуру та стратегічні завдання соціально-економічного розвитку країни.

3. Проблеми формування доходної частини державного бюджету України визначаються неефективним впровадженням бюджетного планування й прогнозування. Ці процеси сприяють утворенню тіньового сектору економіки, збільшенню рівня інфляції, порушенню стабільності економіки та зміні прогнозних параметрів. У 2020 році невдалий хід бюджетної політики викликав дисбаланс між зобов'язаннями і ресурсами на всіх рівнях бюджетної системи, перевищення боргового тягаря та неефективне використання значної частини бюджетних видатків, що свідчить про несумлінність управління державними фінансами.

Однією з основних мет бюджетної політики Європейського Союзу є забезпечення "інклюзивного зростання" з високим рівнем зайнятості та зменшенням кількості осіб, які живуть у бідності або під загрозою соціальної ізоляції. З цією метою щорічно формується строгий план в бюджеті ЄС, спрямований на забезпечення ефективного та всеохоплюючого розвитку. Важливу роль у доходах ЄС відіграють власні кошти, які сприяють покращенню рівня бюджетної політики та економіки країн-членів загалом.

Аналізуючи практику формування бюджетної політики у сфері доходів бюджету країн ЄС, яка склалася під впливом еволюційних, національних та соціально-економічних чинників, можна зазначити, що ця система є ефективною, унікальною та уніфікованою. Дотримання принципів збалансованості бюджетних доходів і видатків виявляється ключовим елементом цього досвіду.

Для України може бути корисним взяти на озброєння деякі елементи цього досвіду, такі як:

- Заохочення самофінансування бюджету може зменшити залежність від зовнішніх джерел і забезпечити стійкість фінансування.
- Посилення контролю та оптимізація системи збору податків та інших доходів можуть сприяти підвищенню доходів бюджету.
- Ефективне використання ресурсів, зменшення бюрократії та оптимізація апарату державного управління можуть призвести до зменшення витрат бюджету.
- Систематичні заходи для боротьби з тіньовим сектором можуть збільшити обсяги офіційних доходів та зменшити ризики фіскальної нестабільності.
- Спрямовані соціальні програми та економічні реформи можуть позитивно позначитися на добробуті населення та сприяти збалансованому розвитку.

Впровадження подібних заходів може сприяти покращенню ефективності бюджетної політики та забезпеченню сталого економічного розвитку для України.

4. Ситуація в Україні на початку 2023 року характеризується значними дисбалансами у платіжному балансі. За результатами 2022 року дефіцит зовнішньої торгівлі (товарами і послугами) перевищив \$25 млрд, а позитивне сальдо рахунку поточних операцій платіжного балансу досягло рекордного за останні 10 років показника – \$8 млрд. Цей дисбаланс в основному обумовлений великим припливом ресурсів за статтями первинних доходів (зокрема зарплати від іноземних роботодавців) на рівні \$8,5 млрд та вторинних доходів (партнерська допомога) на рівні \$25 млрд.

Експортні втрати в 2022–2023 роках в основному пов'язані з руйнуванням промислового потенціалу в регіонах, таких як Дніпропетровська, Харківська, Донецька, Миколаївська області, і його часткове відновлення виглядає вкрай віддаленим. Ймовірно, ці експортні групи не зможуть відновити свої позиції у структурі вітчизняного експорту без значних структурних змін і значних інвестицій у новітні металургійні технології.

Така ситуація з "перекосами" у платіжному балансі вірогідно буде тривати у 2023 та, можливо, у 2024 роках. Важливо відзначити, що обсяги експорту продовжать зменшуватися, в той час як обсяги імпорту можуть зростати. Це вказує на необхідність удосконалення економічної ситуації, стимулювання експортного сектору та залучення інвестицій для стабілізації платіжного балансу та сприяння економічному зростанню.

5. Маючи на увазі відзначені особливості та недоліки бюджетної політики, розглядається розумним запропонувати наступні заходи з метою покращення бюджетної політики та збільшення її впливу на національну економіку:

Необхідно сформувати довгострокову стратегію розвитку економіки, яка визначить економічну модель, ресурси та необхідні реформи для будівництва успішної економіки.

Базуючись на стратегії, слід розробити структурно-інвестиційну політику з чітким визначенням пріоритетів та заходів для залучення інвестицій у ключові галузі. Інвесторам повинні бути зрозумілі довгострокові пріоритети та стимули для інвестування в ці сектори.

Впровадження попередніх кроків передбачає розробку бюджетної стратегії, яка організує доходи і видатки бюджету на кілька років, враховуючи заплановані реформи. Ця стратегія повинна включати перелік реформ, їх пріоритетність, вартість, терміни впровадження та інші аспекти.

Паралельно слід проводити реформування пов'язаних з бюджетною системою сфер, таких як податкова система, боргова політика, регуляторна та адміністративна реформа, а також перегляд системи соціального захисту, охорони здоров'я, освіти і науки тощо.

Розробка політики стосовно великих державних підприємств, які мають стратегічне значення для економіки, є також важливою. Ця політика повинна сприяти упорядкуванню управління, зменшенню витрат і має на меті підвищення прозорості та прибутковості цих компаній.

Початок форми

6. У період воєнного стану надзвичайно важливо швидко та обачно впроваджувати бюджетну політику, спрямовану на фінансування пріоритетних напрямків, таких як оборона держави та соціальне забезпечення. Уряд активно розглядає можливі зміни до законодавчих актів з метою поліпшення оперативності у прийнятті управлінських рішень щодо виконання Державного бюджету України.

В даному контексті міжнародна підтримка грає важливу роль у стабілізації економіки та фінансуванні державного бюджету. Ця підтримка здійснюється через надання кредитів, гарантій за кредитами та грантів з боку міжнародних партнерів. Вона сприяє забезпеченню необхідних ресурсів для виконання завдань, пов'язаних із забезпеченням безпеки країни та соціальної підтримки громадян у складних умовах конфлікту.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В.Л. Чи існує проблема множинності податків. Бюджетно-податкова політика та регіональний розвиток України: матер. міжн. наук.-практ. конф., (м. Ірпінь, 22 травня 2015 р.). Вид-во НУДПСУ, 2015. С. 18–20
2. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія / І.Я. Чугунов, Т.В. Канєва, М.Д. Пасічний та ін.; за заг. ред. І.Я. Чугунова. К.: Глобус- Пресс, 2018. 354 с.
3. Василик О.Д. Бюджетна система України: підручник. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 544 с
4. Ватульов А. В. Бюджетний механізм в умовах трансформації економіки. Ефективна економіка. 2020. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7908>.
5. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
6. Дем'янишин В. Бюджетна політика держави: концептуальні засади, ефективність, розвиток стратегії і тактики. Вісник ТНЕУ. 2011. Вип. 2. С. 7–20.,
7. Дем'янишин В. Теоретичні та практичні аспекти вдосконалення фінансово-кредитного механізму. Вісник ТНЕУ. 2011. № 2. С. 7–20
8. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>
9. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua>
10. До держбюджету не надійшло майже 30 млрд грн застосованих податковою штрафів. URL: <http://rp.gov.ua/PressCenter/News/?id=1380>.
11. За минулий тиждень більше 6 тисяч громадян та представників бізнесу доєдналися до купівлі військових ОБДП – депозитарій НБУ. Офіційний портал Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zaminuliy-tijdenbilshe-6-tisyach-gromadyan-ta-predstavnikov-biznesu-doyednalisya-do-kupivliyiyskovih-ovdp--depozitariy-nbu>

12. Засади формування бюджетної політики держави: Наук. монографія / [М.М. Єрмошенко, С.А. Єрохін, І.О. Плужніков та ін.]; за наук. редакцією д. е. н., проф. М.М. Єрмошенка. К.: НАУ, 2003. 284 с.,
13. Клівіденко Л.М., Мацедонська Н.В. Світовий досвід бюджетної децентралізації та шляхи його впровадження в Україні. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2017. Вип. 1 (06). С. 124–129
14. Колупаєв Ю.Б., Мельничук І.О. Проблемні аспекти формування та розвитку бюджету ЄС. 2018. URL: http://market-infr.od.ua/journals/2018/17_2018_ukr/61.pdf
15. Кухарська Г. З. Бюджетна політика як інструмент розвитку економіки. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 7. С. 77–81
16. Куценко Т.Ф. Бюджетно-податкова політика: навч.-метод. посібник для самост.вивч. дисц. К.: КНЕУ, 2002. 256 с.,
17. Лисяк Л. В. Бюджетна складова реалізації домінантних напрямів суспільного розвитку: монографія. Дніпропетровськ: ДДФА, 2015. 396 с.
18. Лисяк Л.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України: монографія. Київ: ДННУ АФУ, 2009. 600 с
19. Лисяк Л.В., Журавель М.О. Бюджетна політика як інструмент забезпечення фінансової безпеки України. 2018. URL: <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/07/Lisyak-L.-V.-ZHuravel-M.-O..pdf>
20. Ліснічук О.А., Боярин Ю.В. Пріоритетні заходи державного антикризового управління в провідних країнах Європейського Союзу. 2018. URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/3744/1/3950_IR.pdf
21. Макогон В. Бюджетна стратегія держави: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. С. 105
22. Мейш А. В., Ільченко О. М. Бюджетна політика України як основа макроекономічної стабільності. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2019. № 3. С. 122-127.

23. Накліцький Д. Митне оформлення товарів на період воєнного стану: ключові новації для бізнесу. URL: https://biz.ligazakon.net/news/210518_mitneoformlennya-tovarv-na-perod-vonnogo-stanu-klyuchovnovats-dlya-bznesu.

24. Офіційний сайт Національного банку України: статистика зовнішнього сектору України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external>.

25. Пелехатий А. О. Бюджетна політика у забезпеченні розвитку територій: концептуальні домінанти та напрями модернізації : монографія. Львів : ЛН У ім. І. Франка, 2019. 386 с.

26. Податкові та митні пільги воєнного часу для бізнесу. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/210884_podatkovta-mitn-plgi-vonnogo-chasu-dlya-bznesu.

27. Постанова Верховної ради України «Про бюджетну декларацію на 2022-2024 роки» від 15.07.2021 № 1652-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1652-20>

28. Про бюджетну політику Міністерства оборони України на 2022 рік: Наказ Міністерства оборони України від 31 січ. 2022 р. № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0030322-22#Text>

29. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>

30. Про основні напрями бюджетної політики Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України на 2017 рік: Наказ Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України від 03 січ. 2017 р. № 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0001519-17#Text>

31. Про схвалення проекту Основних напрямів бюджетної політики на 2018-2020 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 чер. 2017 р. № 411-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/411-2017-%D1%80#Text>

32. Проект Постанови про звіт про виконання Закону України «Про Державний бюджет України на 2022 рік». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42077>.

33. Результати Восьмого щомісячного опитування керівників підприємств «Український бізнес в умовах війни» (грудень 2022). URL: <https://cci.vn.ua/rezultatyvosmogo-shhomisyachnogo-opytuvannya-kerivnykivpidpryyemstv-ukrayinskyj-biznes-v-umovah-vijnygruden-2022>.

34. Рибак С. Бюджетна стратегія: українські реалії та зарубіжний досвід. Економіка України. 2017. № 8. С. 40–45.

35. Савастєєва О.М. Організація бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах фінансової децентралізації: теорія, методологія, практика: монографія. Чернігів: ЧНТУ, 2019. 360 с.

36. Сергієнко Л.К. Теоретичні основи формування національної бюджетної політики України. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського*. 2015. Випуск 7. С. 738-742.

37. Соколовська А.М. Податкова політика в Україні: особливості та уроки на перспективу. *Фінанси України*. 2015. № 4. С.24- 37.

38. Стан та потреби бізнесу в умовах війни: результати опитування. URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/novini/stan-tapotrebi-biznesu-v-umovah-vijni-rezultati-opituvanna>.

39. Угрин В., Бондаренко Є. Особливості функціонування митної системи умовах пандемії COVID-19: зарубіжний досвід та реалії України. Економічний аналіз. 2021. Том 31. № 4. С. 134-148.

40. Угрин В., Бондаренко Є., Шевчук А. Ефективність роботи митних органів України в умовах воєнного стану . Економічний аналіз. 2022. Том 32. № 3. С. 171- 182.

41. Українська митниця - контрабанда: бій з тінню? Міжнародний центр перспективних досліджень. 2021. URL: <https://icps.com.ua/ukrayinskamytnytsyavs-kontrabanda-biyyz-tinnyu>.

42. Фаріон М.М. Порівняльний аналіз джерел формування доходної частини бюджету країн ЄС та України. 2016. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5109>
43. Фещенко Л.В. Бюджетна система України. Київ: Кондор, 2016. 440 с.
44. Фоменко Ю.О. Правове регулювання бюджетного процесу в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Ун-т держ. фіскальної служби України. Ірпінь. 2019. 237 с
45. Формування і функціонування бюджетної системи України (Монографія) / С.О. Булгакова, О.Т. Колодій, Л.В. Єрмошенко та ін.; за заг. ред. А. А. Мазаракі. К.: Книга, 2003. 344 с.,
46. Черемісова Т.А. Фінанси Європейського Союзу та особливості їх організації. 2014. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-in/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ecfor_2014_2_7.pdf
47. Чугунов І.Я. Бюджетна стратегія суспільного розвитку. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 532 с.
48. Чугунов І.Я., Козарезенко Л.В. Державне фінансове регулювання
49. Юрій С. Бюджет, бюджетна доктрина та бюджетна політика держави: сучасна парадигма, іманентний детермінізм, реалії і перспективи. *Світ фінансів*. 2014. № 4.– С. 7-29.
50. Ярошенко Ф.О. Підвищення ефективності бюджетної політики. *Наукові праці НДФІ*. 2016. № 6 (29). С. 9-16.
51. Bachtler J., Mendez C., Vironen H. Regional development and policy in Europe. Contributions for the debate in Latin America. Serie Analysis Area Decentralization. Eurosocal. Programa Para La Cohesion Social En America Latina. Madrid, 2014. 88 p.
52. Bahl, R., & Bird, R. (2008). Subnational taxes in developing countries: The way forward. *Public Budgeting & Finance*, 28 (4), 1–25

53. Budget policy of social development. ChugunovI., KanevaT., Pasichnyi M. and other. General editorship Chugunov I. Scientific Route. Tallinn, Estonia. 2018. 348 p.

54. Decentralization and Communities Amalgamations: Increasing the Urban and Rural Divide? Ukrainian ATCs during RF full-scale invasion. KAS, Association of Communities of Ukraine, October 2022. URL: <https://kse.ua/wpcontent/uploads/2022/10/Final-Report-II-part-KAS.pdf>

55. Jorda O., Taylor A. The time for austerity: estimating the average treatment effect of fiscal policy. The Economic Journal. 2016. № 126 (590). pp. 219—255.

56. Kejns, Dzh. M. The General Theory of Employment, Interest and Money by John Maynard Keynes, Fellow of the King's College, Cambridge, published by Harcourt, Brace and Company, and printed in the U.S.A. by the Polygraphic Company of America, New York. 1935. URL: <https://www.marxists.org/reference/subject/economics/keynes/general-theory>

57. Martinez D., Palazuelos-Martinez M. Breaking with the Past in Smart Specialisation: A New Model of Selection of Business Stakeholders within the Entrepreneurial Process of Discovery. S3 Working Paper Series, No 04/2014. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2014. 16 p.

58. World Trade Organization. URL: <https://www.wto.org/>